

Euripid: "Elektra" i "Medeja"

Hlubocki, Franka

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:391039>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Franka Hlubbocki

Euripid: „Elektra“ i „Medeja“

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Franka Hlubbocki

Matični broj: 1708994315044

Euripid: „Elektra“ i „Medeja“

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Danijela MarotKiš

Rijeka, 02. srpnja 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Euripid: „Elektra“ i „Medeja“* izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Danijele Marot Kiš.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Franka Hlubočki

SADRŽAJ

1. Uvod.....	5
2. Feminizam – što je ostvario?.....	6
3. Što je to identitet?.....	12
4. Rodna teorija – odnosno o identitetu.....	16
5. Judith Butler i druga pozivanja.....	26
5.1. Jacques Derrida	27
5.2. John Langshaw Austin	29
5.3. Michel Foucault.....	32
6. <i>Medeja i Elektra</i>	35
7. Interpretacija likova Medeje i Elektre (Euripid).....	39
8. Interpretacija lika Medeje.....	42
9. Interpretacija lika Elektre	53
10. Usporedba dvaju ženskih likova.....	65
11. Medeja i Elektra u poveznici s Judith Butler.....	69
12. Zaključak.....	71
13. Popis literature.....	73
14. Sažetak i ključne riječi.....	75
15. Naslov i ključne riječi.....	76

1. Uvod

U ovome diplomskome radu bavit ćemo se prije svega grčkim tragedijama, *Medejom* i *Elektrom*, pisca Euripida. Pokušat ćemo dovest u vezu dvije glavne junakinje ovih tragedija sa samom Judith Butler, feministicom i teoretičarkom rodne teorije.

Najprije ćemo se osvrnuti na kratku povijest feminizma pa tako i povijest trećega vala, a koje ćemo zatim povezati s pojmom identiteta.

Identitet je kao pojam vrlo raširen, mnogo se o njemu govori i teoretizira. Ovdje ćemo za fokus imati četvoricu sociologa, koji promatraju identitet na četiri različita načina. Sociologe koje ćemo interpretirati jesu Stuart Hall, Zygmund Bauman, Richard Jenkins i Harriet Bradley.

Teoretičarka i osoba koja također progovara o identitetu jest Judith Butler. Ona pojam identiteta promatra iz jedne druge perspektive i povezuje ga na sasvim različit način od spomenutih sociologa. Uz poglavlje o njezinom tumačenju pojma identiteta, priključit ćemo i kratke interpretacije teorija Jacquesa Derride, Michela Foucaulta, J. Austina – na koje se sama Judith Butler poziva.

Poseban naglasak stavit ćemo na interpretacije tragedija *Medeja* i *Elektra*, odnosno na njihove glavne junakinje – Elektru i Medeju. Vidjet ćemo što čini i tvori njihov identitet, odnosno što ih čini posebnim po tom pitanju.

Uskoro ćemo pokušati usporediti ta dva lika i dovest ih u poveznici s teorijama Judith Butler.

Na kraju ćemo pokušati donijeti zaključak cijeloga diplomskoga rada.

2. Feminizam – što je ostvario?

Pozivajući se na članak Damirke Mihaljević iz 2006. godine, *Feminizam – što je ostvario?*, kratko ćemo se osvrnuti na povijest feminizma.

Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* postavlja definiciju feminizma te ga definira kao „društveni pokret i svjetonazor koji se zalaže za unaprjeđenje položaja žena uklanjanjem spolne dominacije i diskriminacije (seksizma) i promicanjem rodne jednakosti u svim područjima života (preuzeto: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>).

Mihaljević, u gore navedenom članku, *Feminizam – što je ostvario?*, provodi nas kroz tri vala toga pokreta te nam daje povratne informacije u kojoj je mjeri feminizam ostvario svoje ciljeve.

Prvi val feminizma postavlja se u vremenskom razdoblju od 18. stoljeća pa sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Intencije žena u tom vremenu bile su usmjerene na ostvarivanje prava glasa, prava na obrazovanje te prava na zaposlenje (Mihaljević, 2016).

Značajnu ulogu u prvome valu svakako je odigrala Mary Wollstonecraft i to svojim djelom *Obrana ženskih prava* iz 1792. godine. Nepovoljnu situaciju i sam nepovoljan položaj žena vidi u neznanju i neobrazovanju istih. Smatra da će žene imati priliku biti jednake muškarcima onoga trenutka kada se počnu školovati. „Njezine ideje neodvojive su od prosvjetiteljskoga pokreta koji je težio razumu i obnovi znanja“ (Mihaljević, 2016: 154).

Vrlo bliskih stavova bio je i John Stuard Mill. Smatrao je da su žene intelektualno ograničene prvenstveno zbog nemogućnosti i nedostupnosti obrazovanja. Isključene iz edukacije, obrazovanja i školovanja stavljene su na mjesto te su na taj način bile spriječene za bilo kakav napredak (Mihaljević, 2016).

Neizostavno je u ovome kontekstu spomenuti i sufražetkinje koje su bile „pripadnice pokreta za prava žena na glasovanje, ali i za ravnopravnost spolova u punome pravnom smislu riječi“ (Mihaljević, 201: 155). Upravo su, u to vrijeme, u Engleskoj, tražile pravo glasa na izborima za parlament. Nerijetko su sufražetkinje bile iz bogatih i imućnih obitelji te su one same imale potporu svojih muževa (Mihaljević, 2016).

Zanimljivo je reći, kako su već tada, feministkinje bile podijelile u one radikalne i one manje radikalne. Tako je Emmeline Pankhurst, zajedno sa svoje tri kćeri, osnovala „Ženski društveni i politički savez“ (1903. godine). Taj je savez bio poznat po svojim borbama s metodama poput: razbijanja prozora, spaljivanja kuća, i sl (Mihaljević, 2016: 156). S druge strane svijeta, u SAD-u, borba za ženska prava bila je opterećena rasističkom ideologijom. Tako su „crne žene“ bile dvostruko obilježene (Mihaljević, 2016).

Iz feminističkog diskursa bile su isključene žene siromašnog podrijetla. Upravo su one prve stupile u javni/muški prostor, a sve s ciljem zarade i održavanje vlastite životne egzistencije.

Mihaljević zaključuje da je prvi val feminizma ostvario i omogućio zaposlenje i rad žena. Ona zaključuje da je za to odgovoran Prvi svjetski rat, kada su muškarci odlazili od svojih kuća na ratne frontove, a žene ostajale same s djecom. Osim prava na jednak rad muškaraca i žena, ostvarila se, iako prividna, politička i pravna jednakost. „Pored političkih prava pripadale su joj i jednake mogućnosti u svim područjima društvenoga, ekonomskoga, političkoga, kulturnoga, privatnoga i javnoga života“ (Mihaljević, 2016:157).

Drugi val započinje knjigom *Ženska mistika*, Betty Friedan. Friedan smatra da postoji „društveno ustanovljena slika žene, supruge, kućanice, majke i seksualnoga objekta...“ (Mihaljević, 2016: 158). Iako je poštovala percepciju

žene kao majke, percepciju žene u braku, smatrala je da se žena svakako treba obrazovati te da treba raditi (Mihaljević, 2016).

Kate Millet, također, pripadnica drugoga vala, zalagala se za ono što je Friedan opovrgavala i odbijala, a riječ je o spolnoj politici. Millet je povezala politiku i moć s muškarcem i ženom. „Na taj način nastoji naglasiti kako jedna društvena skupina, kontrolira drugu, žensku skupinu i to smatra temeljnim obilježjem patrijarhata“ (Mihaljević, 2016: 159).

Millet je tako nastavila s prvobitnom vizijom Simone de Beauvoir – da je žena – takva kakva jest isključivo zbog društva, tj. zbog društvene konstrukcije. Istodobno je definirala i objasnila pojam spola i roda. Spol kao biološka kategorija te rod kao društvena konstrukcija (Mihaljević, 2016).

Drugi val ostvario je da neka ideološka, etička pitanja, a koja se tiču žena, uđu u javni prostor. Žene su napokon dobile priliku da se čuje za njihove probleme te da o njima one same odlučuju. O čemu se ovdje točno radi? Teme poput – nasilja u obitelji, silovanja u braku, pobačaja, kontracepcije, razvoda – napokon su izašle u javni prostor (Mihaljević, 2016).

Za spomenuti je kako se stavio naglasak na percepciju rodnih odnosa. Više se ne ističu ženska prava, već se radi o rodnoj jednakosti ili jednakim mogućnosti (Mihaljević, 2016).

Feminizam trećega vala odnosi se na osamdesete i devedesete godine 20. stoljeća, a predstavlja sve ono što nije rečeno drugim valom. Tako, umjesto da se feminizam odnosi na sve žene, umjesto da ono bude pravilo, a ne iznimka, umjesto da bude univerzalan, pojavljuju se ipak devijacije prvotnoga cilja. Iz ovoga slijedi da žene crkinje, žene iz siromašnih obitelji, žene izuzete iz obrazovanja, nisu bile jednako tretirane kao ostale (Mihaljević, 2016).

Upravo zbog takvih stvari i situacija, konstruirana se feminizam trećega vala, a kojeg je obilježio pojam dekonstrukcije. „Dekonstrukcija kao teorijsko-metodološki okvir koji se vezuje za francuskoga filozofa Jacquesa Derridu postaje dominantan i dovodi u pitanje sve velike metanarativne kojima je do tada svijet objašnjavao. To se odnosi na sve tradicionalne metafizičke pojmove poput istine, subjekta i identiteta“ (Mihaljević, 2016: 164). Kako vidimo, iz situacije gdje su pojedinci imali pravo na drugačiju misao, gdje su pojedinci imali pravo na revolt i pravo na drugačiji stil života, događa se neočekivana erupcija dekonstrukcije. Brišu se sva znanja, moći, istine o kojima smo dosada imali percepciju i viziju. Dakle, „jedinstven ljudski identitet ne postoji, smatra postmoderna, već identifikacije koje su kontekstualno društveno, socijalno i politički uvjetovane“ (Mihaljević, 2016: 164). Ovo će reći, da sve dosada o čemu smo mislili i kako smo mislili nije točno, ruši se dosadašnji ekonomski, politički, psihološki poredak te se naglasak stavlja na autonomiju i individualizam. (Mihaljević, 2016).

Bitno ime u ovom kontekstu jestime feministkinje Judith Butler. Ona je svoj pristup i opis feminizma temeljila na pojmovima *performativa* te *moći*. Svojim djelom „Nevolje s rodom“, a koje je objavila 1990. godine, izravno kritizira tradicionalni feminizam. Za nju se pojam roda i pojam spola svode na isti nazivnik, a to je društvena konstrukcija. U tom se smislu Butler poziva na Foucaulta i njegovu teoriju moći – gdje je seksualnost i smještena. Seksualnost kao ideja koja je smještena u matrice moći, a upravo su te matrice moći suputnici povijesnih, diskursivnih i institucionalnih praksi, sugerira da su sam rod i spol društveno konstruirani. Putem Derride, odnosno upotrebljavajući njegov pojam dekonstrukcije, ona pokušava suzbiti sve dotadašnje konstruirane norme i znanja. Rodni identitet Judith Butler se „utemeljuje tek performativno i kao takav nije izraz ukupnosti onoga što čini ličnost i individualnost. Rod je, prema tome, izvedba, a ne ono što osoba jest“ (Mihaljević, 2016: 165). Ovo bi

trebalo značiti, da je čovjek konstruiran tako kako jest, s tipičnim svojstvima muškarca ili žene, upravo zato što se takva praksa stalno ponavlja te nema drugačije mogućnosti, nego da čovjek prihvati stanje onakvo kakvo mu je dato.

U podnaslovu ranije spomenutog članka stoji pitanje *Što je ostvario treći val* te nam ono daje za razmisliti. Što je to dobro što nas uči feminizam trećega vala, što je to što se dogodilo u trećemu valu feminizma, a ranije nismo o tome razmišljali, što je to što nas nuka da razmislimo o cijeloj konstrukciji feminizma, svijeta, našoj i tuđoj percepciji?

Prije svega, svakako nam Judith Butler daje novu viziju i percepciju svijeta gdje su srušene sve kocencije u koje smo dosada vjerovali. Rod više nije rod, niti spol više nije spol. Sada je sve konstruirano, prijetvorno i lažno. „Konceptom u kojem je spolna razlika postala irelevantna rodna teorija pomjera granice u poimanju bioloških odrednica seksualnosti, a time i identiteta žene i muškarca“ (Mihaljević, 2016: 167).

Briše se, dakle, onaj recipročan odnos spolnih i rodnih uloga, gdje je spol rod i obratno. Takvom dekonstrukcijom stavlja se u središte čovjek, gol pred sobom i svijetom. Na njega se gleda sada kao na individuu, sa svojim obilježjima, karakteristikama i osobinama i to ga, prije svega, čini živim bićem i čovjekom koji djeluju u svijetu (Mihaljević, 2016).

Mirjana Adamović u svojoj knjizi „Žene i društvena moć“ (2011.) treći val feminizma još naziva i postfeminizmom. U njemu se zbiva, o čemu i Mihaljević govori, prekretnica doživljavanja feminizma. Dake, ne govorimo više o tradicionalnom feminističkom poimanju žena u smislu roda i spola, već dolazi do brisanja rodnih, oprečnih kategorija. Žene se nastoji, baš kao i muškarce, promatrati kroz prizmu identiteta – a kojega neće činiti rodne kategorije (Adamović, 2011).

„Važno je naglasiti kako se feminizam trećega vala nije bavio ideološkim pitanjima zato što je zauzimao određenu ideološku poziciju, već zato što se to pitanje otvorilo u samoj jezgri problema o identitetu“ (Mihaljević, 2016: 167).

Dekonstrukcija tako biva da razori sve dosadašnje prakse i diskurse, u namjeri da zбриše rod i spol kao postavke identiteta, postavi na znanje da čovjek postaje čovjek u kontekstu svoga identiteta, koji nije nepostojan, već upravo suprotno, on je raznovrstan i kao takav mora se prihvatiti (Adamović, 2011).

3. Što je to identitet?

Iz postavki trećega vala, o kojima smo prethodno govorili, pokušat ćemo razotkriti što je zapravo identitet. O tome kako se definira identitet, što on jest, postoje li razlike u njegovom definiranju – sve ostale pojedinosti i zanimljivosti toga pojma – vidjet ćemo u ovome izlaganju. U središtu će biti sociolozi Stuart Hall, Zygmunt Bauman, Richard Jenkins i Harriet Bradley. Vidjet ćemo kako oni definiraju pojam identiteta.

Stuart Hall govori o tri koncepcije identiteta. Sve tri koncepcije smatra legitimnim, pravim te ukazuje da se poimanje današnjeg identiteta ostvarilo kao takvo isključivo jer smo prethodno prošli kroz tri koncepcije – predmodernog, prosvjetiteljskog i modernog identiteta.

Predmoderni subjekt je onaj subjekt čiji se identitet stvara rođenjem. Takav je kakav je rođen, tako živi, i tako mu je dato i nikako drugačije. Često se takav identitet vezao s religijom i Božjom voljom. Položaj predmodernog subjekta ovisio je o njegovom porijeklu, odnosno porijeklu njegove porodice (Haralambos, Holborn: 2002).

Prosvjetiteljski subjekt je sve ono što nije bio predmoderni subjekt, a javlja se između 16. i 18. stoljeća. Njegove glavne dvije okosnice bile su to da svaki pojedinac posjeduje svoj identitet te da je svaki taj identitet poseban i jedinstven. Pojedinac ovdje razmišlja, svjestan je svojih želja, navika, potreba i okoline, razuman je, realan i to ga čini posebnim i drugačijim od drugih.

Sociološka vizija identiteta proučava se od 19. stoljeća. Razvitkom društva, pojavljuju se organizacije, strukture i mašinerije po čijim pravilima ljudi žive. Ovdje se pritom misli na sve birokratske, upravne, pravne, kolektivne norme koje su oblikovale pojedinca. „Smatralo se da je identitet pojedinca vezan za određenu društvenu klasu, određenu grupu zanimanja, mjesto iz kojeg potječe...” (Haralambos, Holborn: 2002).

Postmoderan subjekt jest onaj subjekt koji posjeduje fragmentarni identitet, a to znači da se u pojedinca ne javlja jedinstvena slika i predodžba o samome sebi, već često dolazi do proturječnosti same slike sebe i drugih.

Pojava novih društvenih pokreta šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća svakako je jedan od razloga fragmentarnoga identiteta. Klasa, klasne pripadnosti nisu više jedine koje oblikuju identitet, već se sada javljaju pokreti poput feminizma, borbe crnaca, ekološki pokreti koji razlomljuju nekoć jedinstveni identitet (Haralambos, Holborn: 2002).

Feminizam je utro put fragmentaciji identiteta. I to u kojem smislu? Rodni subjekti, kao društveni subjekti, opredjelili su nas na muškarce i žene, time razlomili naše identitete i predodredili nas sa specifičnim osobinama muškim i ženskim. Također, više nije bio u središtu klasni identitet. Feminizam u današnje vrijeme ide korak dalje i progovara o razlikama, ne muškaraca i žena, već razlikama između samih žena (Haralambos, Holborn: 2002).

Zadnja, ali ne i manje važna opaska, odnosno pokušaj rješenja u fragmentaciji identiteta jest trenutak globalizacije. Globalizacija podastire sve moguće životne stilove, a na pojedincu je da odabere ono što mu najviše godi. U ovoj lepezi raznovrsnosti, ali takvoj raznovrsnosti u kojoj postoje vrlo uvriježeni i prepoznatljivi obrasci, pojedinac i njegov identitet ne dolaze na vidjelo, ne bruse se i ne satakuju, već se prilagođavaju i pristaju na ono što se nudi (Haralambos, Holborn: 2002).

Zygmunt Bauman poziva se na postmoderno razumijevanje identiteta, što će reći da identitet nije čvrsta konstrukcija, već promjenjiva te da postaje stvar izbora. Bauman radi razliku modernog i postmodernog identiteta. Moderni identitet uspoređuje s hodočasništvom, upravo zato što ondje čovjek planira i određuje si sljedeće točke svoga puta. Tako je i s modernim identitetom, a kojemu je za cilj ostvariti sve svoje planove i ciljeve. Za razliku od navedenog, javljaju se

postmoderne životne strategije. „Te strategije odbacuju ideju stvaranja bilo kakvog jedinstvenog, središnjeg ili trajnog identiteta“ (Haralambos, Holborn: 2002). Četiri su životne strategije o kojima Bauman govori: skitač, vagabundo, turist te igrač. Skitač se odnosi na osobu koja luta gradom i posmatra sve što vidi oko sebe. Sve što mu se sviđa, konzumira i ostavi kada mu dosadi. Strategija vagabunda jest karakteristika osobe-stranca, koji nema svoga mjesta u svijetu, pojavljuje se na različitim i nepredvidljivim mjestima. Osobine turista odnose se na radoznale osobe koje putuju u nova mjesta ne bi li uvidjela nešto novo, nešto nesvakidašnje i stekla još koje iskustvo. Strategija igrača jest doživljaj života kao igre. Nije bitno je li uslijedio poraz ili pobjeda, važno je misliti na sljedeću igru (Haralambos, Holborn: 2002).

Iz ove slikovite zamisli o identitetu, prelazimo na sociologa Richarda Jenkinsa, koji identitet doživljava kao društveni proizvod. Njegovo je mišljenje da je svaki identitet poseban, jedinstven i drugačiji no da se oblikuje s obzirom na pripadnost određenoj društvenoj skupini. „Jenkins tvrdi da identiteti nastaju u procesu socijalizacije. Tijekom tog procesa ljudi uče razlikovati društveno važne sličnosti i razlike između sebe i drugih“ (Haralambos, Holborn, 2002: 927). Zanimljivo je kako Richard Jenkins povezuje pojmove individualnoga i kolektivnoga identiteta. Individualni identitet predstavlja činjenice i pojedinosti koje čine osobu osobom, dok kolektivni identitet podrazumijeva osobu u kontekstu neke društvene skupine (Haralambos, Holborn, 2002).

Posljednja sociologinja kojom ćemo se baviti u okviru teme identiteta jest Harriet Bradley. Prije nego što krenemo u interpretaciju njezine teorije identiteta, važno je spomenuti njezino mišljenje o modernističkom, odnosno postmodernističkom pristupu identitetu. Dakle, ona se distancira od svakog mogućeg strogog kategoriziranja modernističkog i postmodernističkog identiteta. Smatra da nema potrebe za povlačenjem jasnih razlika između ta dva pojma. Modernistički pristupi identitetu podrazumijevaju: strukturu,

polarizirajuća društva, ključne izvore identiteta u klasi/rodu, shvaćanje društva kao uređenog sustava. Nasuprot tome, postmodernistički pristupi indtetitetu podrazumijevaju sve suprotno: shvaćanje indtetiteta kao izbora, shvaćanje indtetiteta kao fragmentarnog, zalaganje za raznolike vrste indtetiteta, iščezavanje klase kao izvora identiteta te poimanja svijeta i društva oko sebe kao kaosa i zbrke. Naposljetku, modernističko viđenje moći odnosi se na novac, dok s „postmodernog stajališta moć proistječe iz kontrole nad diskursom – nad time kako ljudi govore i misle o pojedinim temama ili društvenim skupinama“ (Haralambos, Holborn, 2002: 928). Bradley je mišljenja da ovakva dva pristupa ne treba odvajati jedan od drugog niti ih međusobno isključivati. „Društva su kaotična, ali i uređena; ponašanje je beskrajno varijabilno, ali i redovito i predvidljivo, društveni odnosi se mijenjaju, ali su također stabilni i trajni“ (Haralambos, Holborn, 2002: 928).

Bradleykao izvore identiteta navodi različite tipove nejednakosti – klasu, rod, rasu/etnicitet te dob – uz naznaku da ne isključuje druge nejednakosti (Haralambos, Holborn: 2002).

Pored ovoga, Bradley navodi i tri razine indtetiteta: pasivni, aktivni i politizirani. Pasivni je identitet onaj „potencijalni identitet“. Taj identitet nije aktivan te se stavlja pod potenciju. Odnosi se na to kako bi pojedinac mogao vidjeti samoga sebe, ali kako ga vide i drugi. Aktivni identitetjest onaj identitet kojeg je svjestan sam pojedinac. Politizirani identiteti rabe se u svrhu propaganda, slogana, ideja određene politike, a sve s ciljem kako bi se ljudi mogli identificirati s istima.

4. Rodna teorija – odnosno o identitetu

Rodnoj teoriji Judith Butler valjalo bi pristupiti vrlo pažljivo i vrlo detaljno, iščitavajući je u nekoliko navrata ne bi li shvatili o čemu se radi. Kako kaže Marta Nusbaum: „Izuzetno je teško suočiti se sa idejama Butler, jer je teško uhvatiti što su one tačno... Njen pisani stil je težak i nejasan. Prepun je aluzija na druge teoretičare, iz širokog spektra različitih teorijskih tradicija“ (Brković: 2007: 29).

Svakako, u njezinoj teoriji, u njezinom razmatranju feminizma, života, žena i muškaraca, utkani su mnogi drugi teoretičari. U svrhu ovoga rada i objašnjenja same rodne teorije, pozabavit ćemo se nekim od njih. Primjerice, dotaknut ćemo se Johna Langshawa Austina, Jacquesa Derride te Michela Foucaulta. Svaki od njih pridonio je teoriji Judith Butler te utkao put nekom novom načinu razmišljanja.

No, krenimo ispočetka. Kako bi shvatili teoriju Judith Butler, trebali bi najprije razjasniti i razmotriti kada Butleruopće ulazi u ovu vrstu filozofije te kada počinje s teoretiziranjem feminizma. Ranije u ovome radu, spomenuli smo je u kontekstu feministkinja trećega vala. Svojom knjigom *Nevolje s rodom* utrla je put u neko drugačije mišljenje (1990). Sve do 1990. godine postoje mnoga druga, oprečna mišljenja o ženama, muškarcima, jednakosti i nejednakosti. Za naš kontekst i kontekst Judith Butler bitna su dva imena – Simone de Beauvoir te Kate Millet. Simone de Beauvoir bila je preteča modernom i novom feminizmu, feminizmu trećega vala, jer je progovorila o ženama kao konstruktima i posljedicama društvenoga uređenja, a čije postavke uređuju muškarci. Njezina čuvena rečenica „ženom se ne rađa, ženom se postaje“ govori tome u prilog. Nastavljajući se na nju, Kate Millet ide korak dalje. Ona jasno razgraničava i prva definira pojmove spola i roda. Te dvije kategorije rašlanjuje i odvaja jednu od druge, definirajući spol kao biološku kategoriju, a rod kao društvenu konstrukciju (Mihaljević, 2016).

U takvom jednom kontekstu, s pozadinom Simone de Beauvoir te Kate Millet, Butler započinje s oblikovanjem svoje teorijske misli. Osamdesete i devedesete godine 20. stoljeća obilježene su snažnim pokretom postmodernizma, a čije se glavne postavke poklapaju s tada mladom feministkinjom Judith Butler.

Diskursivne prakse, tj. juridičke postavke moći, a koje su razotkrivene postmodernističkim mišljenjem, zapravo kontroliraju cijeli svijet te postavljaju svoja pravila i norme – ne bi li im bio za cilj nadzor, kontrola i ograničenja. U tom smislu, juridički statusi moći postavljaju i oblikuju subjekte kakve oni smatraju da moraju biti. Tako se sam subjekt ponaša i oblikuje u skladu s postavkama tih struktura (Butler, 1990).

Taj subjekt zapravo možemo usporediti i izjednačiti s pojmom identiteta. Dakle, diskursivne prakse proizvode subjekte i identitete. Ti identiteti, odnosno subjekti, moraju biti zaokruženi, kontinuirani, određeni zakonima koji su društveno propisani (Butler, 1990).

Ovo će reći da je identitet stabilan, legitiman, društveno priznat onda kada se isti taj identitet kategorizira i definira pojmovima spola i roda. Riječ je zapravo o diskursivnim praksama koje preko rodnih norma oblikuju koherentne identitete (Butler, 1990).

Tako primjerice tradicionalna feministička kritika temelji svoja stajališta na principima kategorizacije žena i kategorizacije muškaraca. Na taj način, zapravo odvaja i različito definira muškarce i žene –kategorizirajući ih i oblikujući ih kao posebne i zasebne persone. Obje kategorije, i muškarci i žene, definirane su spolom i rodom i na taj način čine čvrst identitet (Butler, 1990).

Judith Butler pokušava ukazati na nepostajnost ove teorije, nepostojanost juridičkih postavki moći i društva, a koja su zapravo bila dugo utkana u pore našeg mišljenja. Dakle, rod je bio shvaćen kao društvena konstrukcija, za razliku od spola, koji se shvaćao kao preddiskursivan pojam. Spol koji je bio ispred čina

kulturnog obilježavanja, spol koji se stavlja u područje dvojnosti, za razliku od spomenutog roda, kao kulturnog konstrukta (Butler, 1990).

Iz takvih stajališta, istodobno se konstruirala i pretpostavka o specifično ženskom identitetu, koji je u razlici prema muškom identitetu.

Judith Butler tako daje naputak da se promisli o ontološkim konstrukcijama spomenutog. Dakle, da se vidi što je onomad bilo prvo, pa se kao takvo danas poima ili ne poima – kako se najprije poimao spol, a kako rod, i je li onda to u korelaciji sa specifičnim ženskim. Također, daje naputak da se feministička kritika riješi konkretnih i isključivih temelja, tj. identiteta.

Judith Butler postavila je opće mišljenje društva o subjektu koji se poimao kao čvrst onda kada se definirao kao spol i kao rod. Istodobno, ona opovrgava i raskrinkava društvene diskurse i postavlja svoju rodnu teoriju poimanju spola i roda.

Ona smatra da ne postoje sličnosti ni pozivanje spola i roda jednoga na drugoga – kao što je bilo mišljenje ranije. Butler jasno razgraničava ta dva pojma i smatra da se kategorija žene, kao ni kategorija muškarca, ne može i ne bi trebala promatrati kao čvrst i nepromjenjiv subjekt.

Upravo, pozivajući se na identitet, koji nije čvrst, koji je promjenjiv, ona daje elaboraciju definicije spola i roda.

U tom kontekstu Butler promatra čuvenu rečenicu „ženom se ne rađa, ženom se postaje“. Ona ovdje, baš kao i Simone de Beauvoir, postavlja rod kao društveni konstrukt. Međutim, Butler ide korak dalje. Ona nas dovodi do kontradiktornosti Beauvoirene čuvene rečenice. Postati ženom daje na znak stvar izbora, dakle, ženom se ne rađa, već se ženom postaje. Ako netko želi biti žena, to može postati. No, je li ta mogućnost izbora roda, muškoga ili ženskoga, doista stvar dobre volje ili se radi o nečemu drugom? „De Beauvoir jasno kaže da se ženom

„postaje“, ali uvijek pod kulturalnom prisilom da se postane ženom. U njezinu prikazu ništa ne jamči da „onaj“ koji postaje ženom mora biti žensko“ (Butler, 1990: 23).

Adriana Zaharijević također se slaže s mišljenjem Butler. Ona smatra da rod nije stvar izbora. Ne može se složiti sa Simone de Beauvoir kada ona kaže da se ženom postaje. Zar se ženom postaje vlasitim izborom, kad se već ne postaje rođenjem? „A ako je rod – činovi, geste i želje, koji ga čine – učinak, posljedica, a ne nešto izvorno što mene predstavlja u ovom svijetu, onda bi se rodni identitet »mogao shvatiti kao osobna/kulturna povijest primljenih značenja koja podliježu nizu oponašateljskih praksi (...) koje zajedno grade iluziju primarnog i unutarnjeg jastva ili parodiraju mehanizam te konstrukcije“ (Zaharijević, 2005: 824).

Rod je dakle, prema Judith Butler, diskursivno i kulturalno sredstvo kojim se oblikuju i definiraju subjekti, a time se stvaraju identiteti. Tako su muški i ženski rod konstituti društva. Percepcija o tome što je muški, a što ženski rod poznata je od pamtivijeka, dakle seže daleko u prošlost. Danas, upravo zbog tih uvriježenih normi razlikujemo muškarce od žena, a pritom im dajemo osobine i karakteristike koje su već ranije određene (Butler, 1990).

S druge strane, postoje i druga interpretacija roda. Rod se mogao poimati kao atribut osobe, nešto što osobu čini takvom kakvom jest, a pritom joj dajući sposobnost za vlastito mišljenje i sam doživljaj stvari. „Kao polazište za društvenu teoriju roda, univerzalnu koncepciju osobe, zamjenjuju ona povijesna i antropološka stajališta koja rod razumiju kao odnos među društveno konstruiranim subjektima u odredivim kontekstima“ (Butler, 1990: 25).

Butler, kako bi izbjegla i opovrgnula mišljenje o spolu kao biološki definiranom konstruktu podastire rečenicu u kojoj sama sebe propituje o dosadašnjem

viđenju istoga – „možda je taj konstrukt zvan „spol“ kulturalno konstruiran kao i rod“ (Butler, 1990: 22).

Butler se pita, ako smo već ustanovili da je rod konstrukt, postoji li još koji oblik društvene uvjetovanosti, društvene nužnosti, kao što je rod. Na taj način, ona svoju ranije izraženu sumnju smatra mogućom. Moguće je shvatiti pojam spola, baš kao i rod, kulturnim konstruktom.

Spol, kao dosadašnje viđenje biološke osobitosti, povezuje se s tijelom. „Tijelo se u tome sklopu pojavljuje kao pasivan medij na koji se upisuju kulturalna značenja ili kao instrument kojim aproprijativna i interpretativna volja određuje za sebe kulturalno značenje“ (Butler, 1990: 23). U oba slučaja, tijelo pretpostavlja kulturalno upisivanje i to ono kulturalno upisivanje kada dolazi do upisivanja roda na sam pojam tijela. Tada ono prestaje biti pasivan medij te poprima samu egzistenciju (Butler, 1990). U kršćanskoj filozofiji tijelo označava profanu prazninu. Poimaju ga kao ništavno značenje, kojemu će tek uslijediti određeno etiketiranje i to pod nekim transcendentnim silama (Butler, 1990).

Tijelo, kao pasivan medij, osim različitih kulturalnih značenja, pridobiva i ona povijesna značenja. Tako se oblikuje i interpretira sama praksa označivanja. Upravo takva praksa označivanja, bila obilježena poviješću, kulturom, nalaže da tijelo bude ništavno, svedeno na pasivnost, a samim time podvrgnuto i podređeno (Butler, 1990).

Odatle poveznica duše i tijela s obrascima političke i psihičke nadređenosti. Tijelo je uvijek potlačeno i podvrgnuto umu, a um, povezan s duhom, sa sviješću, obilježava tijelo. Tako nerijetko uspoređujemo pojam uma s muškarcima te pojam tijela sa ženama.

Uspostava spola i roda, ne onoga spola i roda kako se definiraju u Judith Butler, već onako kako se definiraju s obzirom na opće, diskursivne prakse, pretpostavljaju binaran rodni sustav. Tako se dovode u središte binarne razlike –

muškosti i ženskosti – tj. muškoga i ženskoga roda. Riječ je o binarnosti, koja će supostojati u svijetu i biti sasvim legitimna, onda kada se bude odnosila samo i isključivo na heteroseksualnu želju (Butler, 1990).

Dakle, kako stoji u knjizi Judith Butler, „unutarnja koherentnost ili jedinstvo obaju rodova, muškarca ili žene, zahtijeva stabilnu i na suprotstavljenosti utemeljenu heteroseksualnost. Ta institucionalna heteroseksualnost zahtijeva i proizvodi nesumnjivost obaju rodnih termina, koji su granica rodnih mogućnosti unutar opozicijskog, binarnog rodnog sustava. Pretpostavlja se da je metafizičko jedinstvo toga dvoga doista poznato i da se izražava u diferencirajućoj žudnji za suprotnim spolom – to jest, u obliku suprotne heteroseksualnosti“ (Butler, 1990: 36).

Dakle, ovdje imamo uzročno posljedičnu vezu triju stvari – spola, roda i žudnje. Naravno, sve prikazano iz konteksta juridičkog poimanja moći, vladajućeg diskursa, to jest, postavki društvenoga uređenja. Takav sustav za fokus ima binarne odnose, roda i spola, gdje spol diktira rod, gdje se spol odnosi na rod, a onda taj rod pretpostavlja žudnju s obzirom na suprotni spol.

Čarna Brković u članku *O nekim drugim subverzijama; prilog promišljanja zakona u delu Judith Butler (2007.)* daje ime društvenom diskursu – Zakon. U tom smislu, podrazumijeva „polne distinkcije“ kao izraz isključivog mišljenja. „Ta formulacija samo treba da (pre)naglasí da postojeća reprezentacija zakona ne ostavlja prostor niti mogućnost mišljenja ičega drugog osim dva pola“ (Brković, 2007: 33).

Dakle, rodne su uloge prepoznate kao društveni konstrukti. Antropolozi, sociolozi, psiholozi slažu se u jednom, navedene su rodne uloge nešto što se uči, a onda i proizvodi – što ženu čini ženom, a muškarca muškarcem – ovisi od kulture do kulture (Bing, Bergvall, 2018).

Navedeni autori mišljenja su da ne postoji, ranije spomenuti, binaran odnos. Smatraju da je to fikcija utkana u pore našega društva i mijenja. Binaran odnos, roda i spola, ne pretpostavlja i ne uzima u obzir sva iskustva kroz koje ljudi prolaze i koja zapravo doživljavaju. Autori navode da „nazivi muško i žensko nisu dovoljni za kategorizaciju našeg iskustva. U engleskome jeziku postoje i nazivi *tomboy* „muškarača“, *sissy* „tetskica“, *bisexual* „biseksualac“, *gay* „gej“, *lesbian* „lezbijka“, *hermaphrodite* „hermafrodit“, *androgyn* „androgin“, *transvestite* „transvestit, *transsexual* „transeksualac“ ... (Bing, Bergvall, 2018: 194). Evidentno je da postoje pojedinci koji se ne odazivaju i ne slijede muško-žensku dihotomiju.

Dakle, sva ona bića koja slijede heteroseksualnu matricu nisu subverzivna, drugačija ili obilježena. „Heteroseksualna matrica ponašanja/mišljenja označava dve stvari: prvo, prihvatanje samo dva pola – muškog i ženskog. Drugo postavljanje kao jedinog dozvoljenog, prirodnog, prihvaćenog i normalnog seksualnog (ljubavnog, porodičnog, roditeljskog...) odnosa onog između dva pola“ (Brković, 2007: 32).

Iz toga slijedi da sve ono što ne podrazumijeva heteroseksualni način življenja, heteroseksualno poimanje i mišljenje, nije ispravno, nije pravo, već je u korijenu pogrešno. To su osobe koje već na prvi pogled klasificiramo kao „nekoherentna“ ili „diskontinuirana“ rodna bića, a koja su dakle, neprilagodljiva određenim kulturalnim normama. Tako se ovdje razvijaju subverzivne matrice rodnoga identiteta (Butler, 1990). Čarna Brković također govori o njima i poima ih kao subverzijama postavljenoga društvenoga uređenja.

Brković razlaže moguće subverzije s kojima se danas susrećemo. Ona govori da nije moguće ljude razvrstati na samo muškarce i žene, već da tu postoje i mnogi drugi rodovi, odnosno spolovi. Uvodi pojam interseksualaca i hermafrodita te navodi da se pod tim podrazumijeva pojava tijela, a koja jasno ne pokazuju je li riječ o muškarcima ili ženama. Prema Faustu Sterlingu ona govori da oko četiri

postojno novorođene djece čine interseksualne osobe. „Biološki, mogli/e su biti bilo šta, ali zvanično (pravno i društveno) su bili/e ili muškarci ili ženom“ (Brković, 2007: 36). Danas se to u SAD-u rješava estetskim operacijama i zahvatima. Kada dođe do sumnje u nepostojanost njihova spola oni se podvrgavaju kirurškim zahvatima i na taj se način ispravlja poremećaj koji im je bio, po svim pravnim i medicinskim pravilima, utvrđen.

Transeksualcima nazivamo one ljude koji se podvrgavaju operacijama ne bi li se odlučili za „odbacivanje apriorne spolne podjele i opredjeljenje za spolni izraz koji čovjeka razvija na osnovi vlastitih potreba i mogućnosti“ (Polić, 2006: 108). Transeksualnost označava mnoge čovjekove moći, koje se zatim manifestiraju kao različiti oblici spolnosti, tj. seksualnosti (Polić, 2006).

Naposljetku, Čarna Brković opisuje odrasle interseksualce, koji nisu bili podvrgnuti operacijama te su na taj način zadržali svoj dvostruki spol. Oni se na taj način opiru Zakonu, heteroseksualnim matricama i regulirajućem diskursu te žive svoje živote normalno. Nerijetko je da ti ljudi imaju „klitoris veličine penisa i vaginu, što mu/joj je omogućavalo da ima „normalne“ heteroseksulne odnose i sa ženama i s muškarcem“ (Brković, 2007: 38).

U tom smislu možemo spomenuti Foucaultovu knjigu *Herculine Barbin zvana Alexin* (2016.). Ta knjiga kao da ruši cijelu koncepciju Foucaultovih stajališta i mišljenja. Zapravo onu snažnu postmodernističku definiciju diskursa, konstruiranog društva, poimanja moći kao pokretača svega. Foucault kao da ne prepoznaje poveznicu moći koja konstruira spolnost glavnoga lika spomenute knjige (Butler, 1990).

Službeni Foucault povezuje seksualnost sa spolom, a tu pak seksualnost diktiraju moć i društveni diskursi. Tako možemo odrediti da su aspekti moći i seksualnosti zapravo koekstenzivni (Butler, 1990). „Foucault tvrdi da je jednoznačni konstrukt spola: a) proizveden u službi društvene regulacije i

nadzora seksualnosti i b) prikriva i umjetno ujedinjuje različite i nepovezane spolne funkcije te se zatim c) u diskursu postavlja kao *uzrok* unutarnju bit koja i proizvodi i čini inteligibilnima sve vrste osjeta, ugone i želje kao spolno određene“ (Butler, 1990: 100).

Ovakvoj se Foucaultovoj teoriji, kao i samom mišljenju da „seksualnost nije prirodno svojstvo ili činjenica ljudskog življenja, već iskonstuirana kategorija iskustva, koja ima povijesno, društveno i kulturno, a ne biološko izvorište“ (Spargo, 2001: 16) suprostavlja pojavnosti spomenutih subverzivnih pojedinaca.

Tako je Herculine primjerak hermafrodita iz 19. stoljeća. Herculine je rođen kao žena, međutim u dvadesetim godinama, putem estetskih operacija, postaje muškarcem. Dnevnici i zapisi, za koje Foucault tvrdi da je pronašao, zapisani su i utkani u ranije spomenuto djelo. Uz to, priloženi su i medicinski i pravni dokumenti koji se temelje na određivanju pravoga i valjanoga spola samoga Herculinea (Butler, 1990).

Zapravo, sam je Herculine na dva načina obeshrabrio i doveo u pitanje dosadašnje utemeljeno shvaćanje svijeta i njegovih postavki.

Prije svega radi se o mogućnosti promjene spola. Takvim je činom, Herculine dao izrazitu sumnju na dosadašnje mišljenje i utemeljeno stajalište o spolovima. Takvim činom odbačene su sve regulativne i diskursivne strategije koje su se dotada smatrale jedinim i pravim temeljem.

Iza toga slijedi i činjenica koja nam se podastire iz dnevničkih zapisa, a to je da je jedna žena, Alexina, konzumirala sve one užitke i želje koje nisu bile pod opsadama juridičkog i diskursivnog konteksta.

„Herculineova anatomija nije izvan kategorija spola, nego smućuje i redistribuira konstitutivne elemente tih kategorija; doista, slobodna igra atributa raskrinkava iluzornost spola kao trajnog supstantivnog supstrata kojima bi ti

različiti atributi trebali pripadati. Nadalje, Herculineova spolnost tvori niz rodnih prijestupa koji postavljaju u pitanje samu razliku između heteroseksualne i lezbijske erotske razmjene, podcrtavajući točke njihove dvosmislene konvergencije i redistribucije“ (Butler, 1990: 105).

5. Judith Butler i druga pozivanja

Negdje je u tekstu već rečeno da se Judith Butler u svojim teoretiziranjima osvrće na brojne teoretičare i filozofe. Za potrebe ovoga rada, spomenut ćemo tek neke. U fokusu će tako biti John Austin, Jacques Derrida te Michel Foucault.

Prije nego li krenemo, ponovit ćemo u kratkim crtama rodnu teoriju Judith Butler, a onda pokušati povezati njezine glavne postavke sa postavkama i teorijama gore navedenih teoretičara i filozofa.

Ona se dakle osvrće na moćne, vladajuće diskurse koje naziva regulirajućim praksama, a za koje smatra da oblikuju svijet, mišljenja i razmišljanja samih ljudi. Na taj se način stvaraju i oblikuju stavovi, pa tako i percipira spolnost, seksualnost, spol i rod. Takav koncept ona pokušava razrušiti. Pokušava staviti na znanje da takvi diskursi, takva društvena uređenja postoje samo kako bi ljude mogli kontrolirati, nadzirati i njima manipulirati. Taj oblik mišljenja povezan je sa samim postmodernizmom. Filozofija postmodernizma razrušava sve dosadašnje vizije i koncepcije svijeta, života i njegovih postavki. Nadovezujući se na takvu misao govorit ćemo o filozofu Jacquesu Derridi.

Nadovezat ćemo se i na Michela Foucaulta čija se teorija bitno ne razlikuje od prethodne misli. U tom smislu, govorit ćemo o moći, njezinoj funkciji i namjeni, a naposljetku usporediti je sa samom seksualnošću, to jest sa spolnošću.

Iza ovakvih imena, uslijedit će i ime Johna L. Austina. Filozof jezika koji je prvi postavio teoriju performativnih i konstativnih činova dao je inspiraciju i ideju Judith Butler za njezinu teoriju o performativnim rodovima. O čemu je riječ vidjet ćemo u sljedećim poglavljima.

5.1. Jacques Derrida

Prije nego li krenemo u opisivanje samog Derride, valjalo bi nešto reći o samoj teoriji strukturalizma, a onda i poststrukturalizma.

Strukturalizam kao književna teorija bavi se iščitavanjem i proizvodnjom značenja, a odnosi se na interpretacije samih nesvjesnih struktura, npr. na interpretacije nekih općih mišljenja, struktura jezika, njegovog značenja, naše psihe i slično. Prva misao na prve strukturaliste odnosi se na francuske filozofe u pedesetim i šezdesetim godinama 20. stoljeća, koji su bili pod velikim dojmom i utjecajem strukturalističke lingvistike sa predstavnikom Ferdinandom de Saussurem. Naime, kako je de Saussure poimao jezik, tako su ga, u poimanju društva i njegovih struktura i elemenata, poimali i francuski mislioci. Oni su, tako reći, uspoređivali jezik i društvo, u smislu iste interpretacije i istoga proučavanja. U kontekstu književnosti, strukturalizam je bio zanimljiv kao pokušaj iščitavanja djela, pronalaska njegova značenja, pronalaska označenoga u označiteljskoj praksi (Culler, 2001).

Za razliku od strukturalista, poststrukturalisti bili su mišljenja da je nemoguće nešto reći o označiteljskim praksama, jer se te iste prakse konstantno i uvijek mijenjaju. Dok su strukturalisti gorljivo željeli pronaći smisao, značenje i svrhu u svemu, od života, društva, ljudi, književnih djela, poststrukturalisti su riješili da se ne opterećuju takvim stvarima. Njima je zapravo bilo u cilju da ponište svaku moguću misao koja ide u rašlanjivanje razumljivosti, a pritom ponajviše misleći na pojmove znanja i subjekta. „Strukture označiteljskoga sustava ne postoje kao objekti znanja – neovisno o subjektima – nego su strukture samo za subjekte koji su upleteni u silnice što ih proizvode“ (Culler, 2001: 146).

Jonathan Culler u *Književnoj teoriji* (2001.) u kontekstu poststrukturalizma govori da se „pojmom poststrukturalizma obuhvaća cijeli niz teorijskih diskurza koji sadržavaju kritiku ideje o objektivnosti znanja i subjekta sposobnog za

samospoznavaju. (...) Ipak, poststrukturalizam najprije označava dekonstrukciju i rad Jacquesa Derride“ (Culler, 2001: 146).

Dakle, dekonstrukcija, čiji je središnji Derridin pojam, poima se kao pokušaj opovrgavanja svih binarnih opozicija općega mijenja, odnosno smatra se važećim za opovrgavanje svih hijerarhijskih opreka: „unutar/izvan, duša/tijelo, doslovno/preneseno, govor/pismo, prisutnost/odsutnost, priroda/kultura, forma/značenje“ (Culler, 2001: 146). To znači, ukoliko bi došlo do dekonstrukcije jedne od opreka, pokazalo bi se da ona nije onakva kakvom se čini, odnosno da nije prirodna, a ni nužna (Culler, 2001).

Kada Nietzsche kaže da je „istinski svijet postao prividan“ – on sugerira na ideju dekonstrukcije – kojom dolazimo do spoznaje da je sve laž, da je sve upitno i da se sve promatra s dozom rezerve (preuzeto s: <https://www.matica.hr/vijenac/171/dekonstrukcija-pouzdanisvjedok-vremena-17660/>).

U kakvom je odnosu dekonstrukcija s teorijom Judith Butler? Odgovor je vrlo jednostavan. Već samo razlaganje rodne teorije podastire nam sasvim drugačiju sliku svijeta, stvari, mišljenja koje nas okružuju. Dosada smo uglavnom bili upoznati s tradicionalnim feminizmom, a koji se odnosi na proučavanje ishvaćanje roda i spola – spola kao biološke, a roda kao socijalne kategorije. O tome smo govorili ranije u radu, i to onda kada smo spomenuli feministice Simone de Beauvoir i Kate Millet. Dakle, Butler ne govori o spolu i rodu kao dvjema oprečnim kategorijama, ne poima i ne doživljava kategoriju žene kao kategoriju specifičnoga ženskoga iskustva. Ona smatra da ljudski identitet ne čine rod i spol, niti bilo koja druga opreka, već da se sam identitet konstituira neovisno o tome rodimo li se muškarcem ili ženom.

U tom smislu, dekonstrukcija teorija koju Butler nasljeđuje, preuzima i kojoj je vjerna još od svojih teorijskih začetaka.

5.2. John Langshaw Austin

U kojem se smislu Butler poziva na Austina bit će jasnije kada predstavimo samu njegovu teoriju jezičnih činova – konstativa i performativa.

Kao što smo već mogli uvidjeti, u cijelom našem radu vodimo bitku i opreku tradicionalnog i modernog mišljenja. Tako je i ovdje slučaj. Dakle, tradicionalno poimanje jezika odnosi se na opisivanje misli, kao i činjenica ili stanja stvari. Jezik se pak kroz moderan aspekt više ne shvaća isključivo kao opisivanje činjenica, kao što se tada ni rečenice i iskazi ne mogu isključivo karakterizirati kao istiniti-neistiniti (Periša, 2015).

Dosada smo imali na uvid rečenice koje dobivaju smisao samo u slučaju kada su istinite ili neistinite. Tek tada možemo govoriti o smislenosti rečenica. Zašto se pak fokus stavljao na same činjenice te opisnost stvari i pojava – leži u odgovoru – da su se rečenice uvijek poimale kao preslika činjenica, odnosno svijeta. Dakle, da je jezik ono istinito i realno stanje stvari (Periša, 2015).

Međutim, u istraživanju jezika, ne smijemo se fokusirati se na izjavne rečenice, jer one nisu jedini aspekt jezika. Kao dokaz tome su imperativi i uzvici. Oni, s jedne strane, ne opisuju misli, činjenice ili stanja stvari, a istodobno nisu besmisleni. Iskazi koji su česti, koji se često ponavljaju, koji označavaju neki važan trenutak – poput krštenja, ženidba, oporuka, oklada – ukazuju da oni nisu niti istiniti niti neistiniti niti lažni niti besmisleni. Oni ukazuju da postoji jedna druga funkcija jezika. Takvim se iskazima ništa ne opisuje, već se čini (Periša, 2015).

Performativni iskazi su iskazi kojima se nešto čini, a konstativni iskazi su iskazi kojima se nešto opisuje, potvrđuje, konstatira činjenično stanje.

Primjeri poput „Pada kiša“ – odnose se na konstative – jer su oni istiniti ili neistiniti. Primjeri poput „Krstim ovaj brod imenom Kraljica Elizabeta“ – ne

određuje tu rečenicu istinitom ili lažnom – već se tom rečenicom nešto čini. Takvi iskazi mogu uspjeti ili neuspjeti (Periša, 2015).

Daljnja rasprava i analiziranje ove teme ide u smjeru konkretnog i isključivog definiranja konstativa ili performativa. Tako postoje eksplicitni i implicitni performativi. Postoje izvjesni primjerci, koji na očigled funkcioniraju kao performativi, a zapravo postoje kao i konstativi: „Žao mi je“ (Periša, 2015).

Dakle, Austinov performativ izvodi radnju koju istodobno označuje. Na taj način shvaćamo da jezik ne izvještava samo o radnji, već je, također, može i izvoditi (Culler, 2001).

Culler podastire vezu performativa i književnosti, u kojoj se književni iskaz definira kao performativ. Takvi iskazi nisu niti istiniti niti lažni niti se odnose na neko postojeće stanje, već stvaraju svoje stanje stvari, a na koje se onda odnose i pozivaju. Tako se književnost ne smatra skupom patetičnih ili patvornih iskaza, već zauzima mjesto u govornim činovima koji uobličuju i uprizoruju svijet na svoj način (Culler, 2001).

Iz ovoga slijedi i objašnjenje zašto Butler rod smatra performativnim. Butler sugerira da je rod performativan, i to onda, kada rod nije nešto što netko jest, već se rod postaje i postiže onim što netko čini. Dakle, ženom ili muškarcem osoba postaje, tek onda kada se ponavljaju činovi. „Rod se tvori činovima, kao što čin obećavanja tvori obećanje. Muškarcem ili ženom postajete ponavljajući činove koji, poput Austinovih performativa, ovise o društvenim konvencijama, odnosno o ustaljenim postupcima kojima se u nekoj kulturi nešto čini. Kao što postoje ustaljeni načini obećavanja, kladenja, naređivanja i vjenčanja, tako postoje i društveno ustanovljeni načini bivanja muškarcem ili ženom“ (Culler, 2001:120).

S takvim mišljenjem slaže se i Spargo, koji pak objašnjava da sama Butler, u poveznici s Austinom i njegovim performativnim činom, govori o poimanju roda kao kategoriji, koja tada postaje prirodna i koja se poima kao dio identiteta.

„Ona pritom pobija pretpostavku da rodni identitet kategorije žena može biti baza feminističke politike, jer drži da pokušaji uzimanja bilo kojeg identiteta kao temelja neminovno odražavaju normativne binarne strukture dominantnih spolnih, rodnih, libidoznih odnosa. Rod nije konceptualni ili kulturni nastavak kromosomskog, odnosno biološkog spola, već diskursivna praksa strukturirana oko koncepta heteroseksualnosti kao norme...“ (Spargo, 2001: 51-52)

5.3. Michel Foucault

U ovom poglavlju, najprije ćemo izvesti Foucaultovu teoriju moći, a zatim je pokušati interpretirati u samu rodnu teoriju i koncepciju Judith Butler.

Ovdje ćemo spominjati pojmove moći, istine, znanja i discipline. Kako smo već govorili o postmodernizmu, o poststrukturalizmu, možemo pretpostaviti u kojoj su poveznici Foucaultovi pojmovi s našom temom.

Kada govorimo o pojmu moći, taj pojam, korespondira i surađuje s pojmom istine. Dakle, svaki oblik moći podastire neke svoje istine, mišljenja, stajališta koja subaš onakva kakva moraju biti – istinita, prava i legitimna. Istina, u tom smislu, postaje glavni adut i atribut svake vladavine. Zapravo su pojmovi moći i istine kružno vezani te su postavljeni tako da se pozivaju i odnose jedan na drugi. Moć tako proizvodi, reproducira i oblikuje istinu na sebi svojstven način, dok je istodobno, moć inducirana samom istinom (Župan, 2009).

Iz toga slijedi da se moć manifestira u svakom diskursu koji je nametnut našem svijetu, a koji neprimjetno i nenametljivo funkcionira kao sasvim prirodan i običan. Uslijed toga, svaki oblik moći, utkan u bilo koji diskurs, podrazumijeva i svoju istinu i svoje znanje (Župan, 2009). Tako se pojam znanja pridružuje gore spomenutim pojmovima.

Da bi funkcionirao jedan takav diskurs, a koji je nametnut od strane moći, on mora biti kontroliran i postavljen u kontrolirajuće uvjete. Tako ovdje ostavljamo prostora da nešto kažemo i o temi discipline.

„Ono što je disciplinama svojstveno jest da one nastoje definirati taktiku moći s obzirom na mnoštva, a koja bi odgovarala trima kriterijima: da izvršenje moći učini što je moguće jeftinijim (u ekonomskom smislu, neznatnim troškovima koje izaziva, a u političkom, svojom obzirnošću, slabim ispoljavanjem, relativnom nevidljivošću, neznatnim otporom koji potiče); da učinke te

društvene moći dovede do maksimuma intenziteta i proširi ih što je što je dalje moguće, bez neuspjeha i propusta; napokon, da taj “ekonomski” porast moći poveže s isplativošću aparata unutar kojih se sama moć provodi (bio to pedagoški, vojni, industrijski ili medicinski aparat), ukratko da utječe na istodobni porast poslušnosti i korisnosti svih elemenata u sustavu“ (Župan, 2009: 9-10).

Dakle, Judith Butler se, bez greške, poziva i koristi Foucaultovim viđenjem moći, istine, znanja i discipline, sve utkano u jednu riječ diskurs/praksa. Tako ona, pomoću njega, identitet smatra produktom i konstrukcijom nekih viših sila, diskursa i regulirajućih praksi. „Za Judith Butler kao i za Nietzschea i Foucaulta subjekt je učinak moći. Identitete kao nosioce subjektivnosti proizvode diskurzivne mreže moći. Tako je i sa spolno/rodnom identitetima, ženskost i muškost su diskurzivno konstruirane kategorije koje svoj učinak materijalnosti dobivaju iz performativnosti“ (Župan, 2009: 20).

Subjekt se tako rađa na razmeđu svoga tijela i vlasti. Zapravo se putem vlasti, discipline, kontrolirajućih uvjeta, proizvode i stvaraju individue stvorene točno po mjeri „normalnoga“ (Adamović 2011). Diskurs se ispostavlja kao prostor diferenciranih subjektivnih položaja i subjektivnih funkcija. Diskurs kao reguliran način govora i djelovanja omogućava zauzimanje subjektivnih pozicija. (Peternai, 2012).

Za primjer jednog regulirajućeg diskursa, pod ingruencijom moći, možemo navesti sam pojam patrijarhalnosti. Patrijarhalnost se temelji na raspodjeli moći, gdje su muškarci nadređeni ženama. Tako se jednim društvenim uređenjem i moći konstruiraju muški i ženski identitet – i to putem rodničkih uloga (Matić, Koprek, 2014). Ovdje za primjer imamo upravo ono o čemu govori Kristina Peternaikada govori o subjektivnim pozicijama. Muškarci, na temelju diskursa, točnije patrijarhističkog društvenoga uređenja, zauzimaju takvu subjektivnu poziciju gdje se postavljaju nadređenim nad ženama.

Identitet koji se konstuirao kroz binarne kategorije postaje postavkom diskursivne konstrukcije te na taj način prestaje biti homogen i prirodan. Otkivanjem moći, kao glavnim uzrokom mišljenja i življenja, daje se naslutiti da se razrušavaju svi ti homogeni i nepromjenjivi identiteti koji su dosada funkcionirali pod regulirajućim praksama (Župan, 2009).

Pokazuje se da je identitet prožet različitim iskustvima, uzrocima, učincima te da ne može i ne smije funkcionirati isključivo, jedinstveno i čvrsto. Dakle, identiteti su fluidni, promjenjivi i krhki. Ustanovljujemo da ne postoji specifičan ženski identitet, o kojemu je ranije bilo riječ (Župan, 2009).

Možemo zaključiti da ima mnogo identiteta. Identiteti nisu vezani za kategorije spola i roda, kao niti za bilo koju drugu kategoriju. Postoje različiti muškarci, s različitim osobinama i karakterima, dok istodobno postoje različite žene, opet s različitim karakternim crtama. U tom smislu, ne možemo muškarce shvaćati i definirati kao alfa mužjake, koji su dominantni, koji postavljaju pravu stvar na pravo mjesto. S druge strane, ni žene se ne bi smjeli shvaćati isključivo kao majke i žene, kao osobe koje žive pasivnim životom i koje primaju okolnosti koje su im date.

6. *Medeja i Elektra*

Tri grčka tragičara obilježili su epohu antičke grčke književnosti. Riječ je o Eshilu, Sofoklu i Euripidu. Za potrebe rada, u fokusu će biti Euripid i njegove dvije tragedije – *Medeja i Elektra*.

Euripid, jedan od trojice grčkih tragičara, zapravo je za svoga života bio najmanje poznat i najmanje tražen. Tek je osvojio četiri prve nagrade na natjecanjima. Poslije smrti dostiže, donekle i premašuje, svoje prethodnike. Od napisanih devedeset drama, sačuvao se tek neznatan broj, oko devetnaest. Među najpoznatijima prepoznajemo: *Medeja, Hipolit, Elektra, Ion, Mahniti Heraklo, Ifigenija u Tauridi, Bakhe*(Solar, 2003).

Ono što je specifično za Euripida, a nije za prethodno spomenuta dva grčka tragičara, jest inzistiranje na psihologiji likova. Iz toga je razloga on začetnik buduće psihološke drame. Euripid stavlja naglasak na unutarnje borbe koje likovi proživljavaju i s kojima se bore. Najčešće su to okolnosti i sudbine koje su neočekivane i koje ih razdiru do te mjere da ti osjećaji prelaze u strast – gdje ih likovi više ne mogu kontrolirati (Solar, 2003.)

Zanimljivo je kako Euripid nerijetko piše o ženama, ženskim likovima i njihovim sudbinama. Zapravo je to pomalo čudno jer žene onomad nisu smjele gledati predstave, a glumci, glumili oni muške ili ženske likovi, bili su muškarci (Solar, 2013). Osim veze Euripida sa ženskim likovima, u kojima su se odvijali strastveni osjećaji, uzavrela krv, sudbina koju nitko nije očekivao, gdje je on zapravo psihološki oblikovao i modelirao žensku narav, smatrase i pretečom feminizma. Žene u njegovim tragedijama ipak nisu nježne, roze i okupane cvijećem, njegove se žene bore sa samima sobom, unutar sebe te okolinom oko sebe. „Razočarenje, očajanje i strast koju potiču osjećaji, ali koja nije nikada bezrazložna i nikada ne izvire samo iz ljudske slabosti ili sklonosti prema zlu,

upravo su u Euripidovim dramama postali neki od stalnih predmeta zanimanja cjelokupne svjetske dramaturgije“ (Solar, 2003: 69).

Tako primjerice Medeja, iz ljubavničke osvete, ubija svoju djecu i ljubavnicu svoga muža, ne bi li mu oduzela ono što je najviše volio. S druge strane Elektra, predvodnica još jedne osvete, osvete prema majci, ubija istu ne bi li na taj način pravdu stavila na mjesto.

Iz knjige *Bogovi i junaci antičkih mitova* (2004.), Elektra se u povijesti navodila i imenovala kroz tri različite situacije – krenimo redom.

Tako se u jednom kontekstu Elektra odnosi na kći titana Okeana i žene mu Tetije. Imali su četiri kćeri, božicu duge te tri polužene-poluptice (Zmarovsky, 2004).

Drugo božansko biće pod imenom Elektra odnosi se na kći titana Atante i Okeanide Plejone. Dobila je sina Dardana s bogom Zeusom, a on je bio utemeljitelj Troje. Zeus je nju, zajedno sa svojih šest sestara, postavio na nebo i pretvorio u zvijezde Plejade. Kada je Troja pala, lutala je nebom kao zvijezda repatica (Zamarovsky, 2004).

Treća po redu je Elektra koja nije bila božansko biće. Ona je bila kći Agamemnona i Klitemnestre. Osvetu ubojicama svoga oca planirala je sedam godina, a onda je ubojstvo izvršila zajedno s bratom Orestom. Nakon toga, udala se za njegovog prijatelja i odselila u Fokidu. Takva se Elektra javlja u dvjema tragedijima naših grčkih tragičara – Sofokla i Euripida. Na njezin lik nailazimo i u Eshilovoj trilogiji *Orestija*. „Kod Eshila ona je samo vjerna Orestova pomoćnica, u Sofokla ponosna i nepopustljiva personifikacija čežnje za osvetom oceubojstva, a u Euripida nesretna i u sebi razorena žena koja vjeruje u bolji život nakon pretrpljenih patnji“ (Zamarovsky, 2004: 87). U novije vrijeme, na Elektru nailazimo u glazbenim djelima i na kazališnim daskama. Tako imamo dramu *Elektra* H. von Hofmannsthal, koja je ujedno bila i predložak libretu

opere R. Straussa. Također, možemo spomenuti i drame G. Hauptmannsa, J. Giraudoxa, E. O'Neill (Zamarovsky, 2004).

Medeja je pak ženski lik koji ulazi u mit onoga trenutka kada ju božice Atena i Hera šalju u pomoć Jasonu, koji je došao u Kolhidu sa svojih pedeset grčkih junaka, ne bi li pribavio zlatno ruho Medejin oca, kralja Ejeta. Jason se u dogovoru s kraljom Pelijom morao domoći zlatnoga runa, ne bi li zauzeo prijestolje u Jolku, a koje mu je nepravedno zauzeo i oduzeo brat njegova oca. Ukoliko se domogne runa, prijestolje je njegovo. Naravno, to i nije bilo tako jednostavan zadatak. Po dolasku Jasona u Kolhidu – kralj i on postigli su dogovor. Ovaj će mu predati zlatno runo samo ako ispuni sljedeći uvjet: „neka izore polje boga rata željeznim plugom, u koji neka prije toga upregne ognjene bikove i zasije potom polje zmajskim zubima svete zmije boga Aresa. Zatim neka pričekava dok iz tih zuba ne izrastu vojnici i napokon neka sve te vojnike pouzbija“ (Zamarovsky, 2004: 212). Naravno, kralj Ejet nije bio tako naivan te je poduzeo sve mjere koje će mu otežati taj zadatak. Medeja se, zahvaljujući Heri i Ateni, zaljubljuje u Jasona. Tako je čarobnica Medeja Jasonu poklonila mast koja ga je činila izuzetno jakim i neranjivim te mu objasnila što treba činiti ne bi li istoga trenutka dobio pomoć božice Hekate. Uskoro musavjetuje da mora baciti kamen među vojnike – kako ga ne bi uočili, a kako bi njemu bilo lakše da ih ubije. Sve se dogodilo onako kako je Jason priželjkivao, međutim nezgode su tek počele. Kako se Ejet oglušio na njihov dogovor, Medeja je uzela stvar u svoje ruke, sastala se s Jasonom te uspavala zmaja. Po Jasonovom pozivu, Medeja je krenula s njim iz Kolhideput prema Jolki. Na putu ih je presrelo brodovlje koje je doplovilo Kolhidom, a njime je upravljao Medejin brat Apsirt. Naime, Jason ga je ubio u hramu na otoku, jer je uvidjeo da na vodi zasigurno neće dobiti bitku. Uskoro su se na jednom otoku oženili. Stigavši u Jolku, mladi bračni par naišao je na nevolju – kralj Pelija odbio je predati vlast mladome Jasonu. Tada je Medeja, uz nagovor kćeri kralja Pelija, pokušala pomladiti

kralja. Međutim, čaroliju nije dovršila kako treba te ga je otrovala i ubila. Tada su Medeja i Jason izgnani iz zemlje Jolke, a nakon dugog lutanja pomoć im je ponudio kralj Kreont. Kako Jason i nije više imao koristi od Medeje, nije mu nikako mogla pomoći da se domogne vlasti, on se zagleda u kći kralja Kreonta, Glauku. Jason je sve priznao Medeji, ali uz ispriku i opravdanje – da sve to čini radi nje i djece. Medeja se s tom činjenicom nije mogla pomiriti, ubila je Glauku, Kreonta, svoju i Jazonovu djecu – a sve iz osвете. Medeja je pak svoje mjesto našla u domu kralja Egeja, u Ateni, odakle je opet bila protjerana. Dalje se o njoj ne zna mnogo. Postoje par različitih inačica kojegovore o kraju njezina života. Jedna je ta da se vratila u Kolhidu, zbacila s vlasti Persa, brata svoga oca; druga je ta da je došla do Italije i tamo postala čarobnicom s renomeom; i treća mogućnost je ta da se udala za nekog azijskog kralja (Zamarovsky, 2004.)

Iz ovoga mita, a koji je opet dio mita o Argonautima, Medeja postaje i ženskim likom u grčkim tragedijama. Tako je Euripid interpretira u više tragedija – *Pelijine kćeri* te *Medeja*. Neofron iz Sikiona napisao je također *Medeju*. Od rimskih tragičara istoimenu tragediju piše i Ovidije. Seneka je slijedio ovaj niz (Zamarovsky, 2004).

Postoje mnogo reinterpretacije i obrade tragedije *Medeja*, a sve se uglavnom odnose na Euripida. Tako možemo navesti: *Medeju* P. Corneillea, *Medeju* F. Grillparzera, *Medeju* J. Jahna, J. Anouilha, R. Jeffersa (Zamarovsky, 2004). Kad je riječ o likovnoj umjetnosti ostalo je mnogo vaza s njezinim likom, a koje datiraju iz 6. st. pr. kr. U Herkulanumu postoji zidna slika Medeje na kojoj je prikazana njezina duševna borba prije ubojstva djece. Također, možemo spomenuti i Rembrandtov bakrorez *Medeju* ili pak *Kreusinu svadbu* i mnoge druge (Zamarovsky, 2004).

7. Interpretacija likova Medeje i Elektre (Euripid)

Književnost, možda ne na prvi pogled, ali svakako se bavila, i još uvijek se bavi, proučava, izravno ili neizravno progovara, o pitanjima ljudskih identiteta. Bio to fokus nekoga književnoga djela, ili samo cjelovita priča koja govori o određenom liku – upućuje nas na recipijentovo konstruiranje, stvaranje i samu predodžbu likova koje susrećemo u romanima, pjesmama i drugim književnim vrstama (Culler, 2001).

U književnim djelima nailazimo kako na individualne, odnosno osobne identitete, tako i na grupne identitete. Postavlja se pitanje jesu li ti identiteti već oblikovani, dati ili se konstruiraju u različitim okolnostima, na različite načine. „...mora li postojati nešto esencijalno – što članovi grupe dijele – kako bi grupa mogla funkcionirati kao grupa? Rasprava se često vodila kao prepirka o „esencijalizmu“ – između pojma identiteta kao danosti, kao podrijetla, i pojma identiteta kao procesa, kao nečega što proizlazi iz kontingentnih savezništva i neprijateljstva...“ (Culler, 2001: 135). Ako već postoji grupni identitet, on se mora za nešto vezati, mora biti po nečemu specifičan.

Za potrebe ovoga diplomskoga rada, prije nego li se opredijelimo za određenu definiciju identiteta – pokušat ćemo izložiti esencijalistički i antiesencijalistički pristup tvorbi identiteta.

Esencijalistički pristupi u tvorbi identiteta podrazumijevaju oblikovanje sebstva na način da postoji jedna okosnica, određena crta koju čini bit jedne osobe, jednog takvog identiteta. Na takvo poimanje identiteta ne utječu nikakvi vanjski čimbenici. „Identitet se ovdje ispostavlja kao prirodna, urođena, samorazumljiva kategorija imanentna subjektu i od njega neodvojiva“ (Paternai, 2012: 47).

Antiesencijalistički pristup u oblikovanju identiteta odnosi se pak na kategoriju koji nema neko čvrsto uporište, okosnicu koja čini taj identitet stabilan. On je, naprotiv, promjenjiv, fragmentiran. Identitet se oblikuje u određenim diskursima

i uvijek je nepotpun na duže vrijeme. „Identitet je jezični opis ili performativna konstukcija oblikovana unutar ili kroz diskurs, te promjenjiv s obzirom na kontekst... Suvremeni pristupi jeziku govore u prilog njegova shvaćanja kao performativa (Austin) ili alata za djelovanje, a ne sredstva pomoću kojeg se traga za istinom.... treba ga razumijeti kao alat koji koristimo za izvedbu različitih ciljeva jer jezik stvara prije negoli nalazi; jezik ne zrcali svijet, nego ga oblikuje. Ako jezik nije slika neovisnog svijeta predmeta, tada se ne može reći da jezik izravno reprezentira neko već ranije postojeće stanje ili neko već ranije postojeće ja, nego da se to stanje ili taj ja oblikuje kroz jezik. Jezik dakle ne izražava već postojeće sebstvo, nego dovodi sebstvo u postojanje“ (Peternai, 2012: 48-49).

Zapravo nam ovime Peternai sugerira da se identitet, pa bio on osobni ili grupni, oblikuje u svezi s diskursom, u svezi s jezikom, a niti jedan od tih pojmova ne oblikuje neku stvarnu sliku svijeta, već stvara svijet po svojim vlastit potrebama i moćima. Tako svaki taj identitet, grupni ili osobni, postaje upitan. On nije čvrst, on nije stabilan i nije isti tokom cijeloga vremena. On je fragmentiran, izmjenjuje se, tumači se različito s obzirom na okolnosti.

Upravo ćemo ovakav tip i pristup identitetu zauzeti u poimanju naših junakinja u grčkim tragedijama *Medeja* i *Elektra*. Takav pristup slijedi i Judith Butler. Ona svaki pokušaj čvrstog oblikovanja, pojedinačnih identiteta i grupnih identiteta, pokušava odagnati. Smatra da ne bi trebala postojati čvrsta kategorija žena, specifičnog ženskog. Feminizam, kao pokret, da, ali feminizam kao jedan grupni identitet stavlja nas u određene okvire, pritom pridajući točno određene osobine i karakteristike. Žene se međusobno razlikuju, muškarci se međusobno razlikuju. Postoje žene koje pomiču planine, a postoje muškarci koji se ne znaju nositi s problemima. Postoje različite vrste ljudi, različite vrste identiteta i to nas čini posebnima. Ne trebamo sve ukalupljivati, kategorizirati i primati zdravo za gotovo.

Ženske likove Medeje i Elektre interpretirat ćemo na spomenuti način. Uvidjet ćemo njihove osobine, karakteristike, sve ono što čini njihov identitet. Kako same sebe doživljavaju, kako ih doživljava okolina, jesu li pasivne ili aktivne, pomiču li svoje granice, upravljaju li svojim sudbinama. Cijelokupna analiza dviju junakinja dokazati će ili opovrgnuti ispravnost spomenutog antiesencijalističkog pristupa identitetu.

8. Interpretacija lika Medeje

Ukratko smo mogli vidjeti sadržaj same *Medeje* iz mita u kojemu se ona spominje i u kojemu ima glavnu ulogu.

Medeja je žena, majka, supruga koja je suočena s bolnom istinom, a to je prevara njezina supruga Jasona. Zapravo, ne radi se samo o prevari, već o njegovoj odluci da započne novi život s kraljevom kći Glaukomi njome se oženi.

Tragedija je sastavljena od pet činova, u kojima se pojavljuju sljedeći likovi: Medeja, Jason, njihova djeca, Kreont, Egej, Medejin dadilja, Učitelj, Glasnik i Zbor.

Prvi čin započinje Dadiljom Medeje djece. Ona nas uvodi u pravo stanje stvari. Objašnjava da se Medeja nalazi u jako lošem stanju. Ostavljena je od strane muža, pati, nije suvisla i jako se teško nosi s novonastalom situacijom. Djecu ne želi ni vidjeti ni čuti. Dadilja se pribojava ne bi li Medeja učinila kakvo zlo.

Znam ja nju i bojim se:

Bez riječi u kuću će, gdje joj krevet je,

Unići, u srce će rinut oštar mač

Il kraljevnu će ubit i mladoženju,

A onda će je nesreća još veća snać(Euripid, 2004: 183).

Vidimo, kako osoba koja je najbolje zna, koja je najbolje poznaje, prema kojoj Medeja ima najveće povjerenje, jer dakako, čuva i brine se o njezinoj djeci, progovara o vrlo degutantnoj stvari – o mogućem počinjenju zločina.

Dadilja, svjesna situacije u kojoj se Medeja nalazi, svjesna da joj nije lako, da se jako teško nosi s time, upozorava Učitelja da mu djeca budu na oku, ne bi li pak svoju tugu, ljutnju i nemoć usmjerila na djecu.

Već vidjeh, okomko bik bulji, gleda ih,

Eh, nešto snuje (Euripid, 2004: 186).

Medeja, u toj nezavidnoj situaciji, proklinje i djecu, i muža, i tu kraljevnu koja predstavlja Jasonovu buduću ženu. Priželjkuje njihovu smrt. Ali i svoju smrt. Kada kaže – *Oh, strijela da s neba mi projuri glavom!* (Euripid, 2004: 188) – pokazuje nam u kojem se stanju očaja ona nalazi. Čovjek kada priželjkuje svoju smrt, ne vidi nigdje izlaz, nigdje sreću, konačno rješenje. Nema dalje od ovoga gdje se sada nalazi. S druge strane Medeja želi vidjeti njih dvoje, Jasona i Glauku, na rubu ponora.

U drugom činu zanimljiv je Medejin monolog gdje se ona jada Zboru, tj. korintskim ženama. Kada Medeja kaže – *Mi žene smo stvorenja najnesretnija* (Euripid, 2004: 191) – ona pritom smatra da su žene kadre svašta učiniti za rad muškaraca, da su kadre pokajati se, poniziti se i učiniti sve – ne bi li taj određeni muškarac bio njihov. Što su sve u stanju učiniti, a što im se zauzvrat vraća tema je o kojoj bismo mogli diskutirati. Žena u odabiru suputnika mora biti mudra, mora biti vrač. No, sve je to stvar sudbine, zato i sama zaključuje koliko su žene nesretna bića.

Svega je Medeja svjesna; i svoje situacije, i tuge koju proživljava i života koji ju čeka. Najviše od svega boli ju i pogađa činjenica da u ovakvim teškim trenucima nema nikoga svoga – nikoga kome se može izjadati, nikoga tko ju može podržati, tko je tu uz nju. Ona sav taj teret, svu tu nemoć nosi sama na svojim leđima. Sve postaje još gore kad se sjeti da je ona jedini krivac za to što nema nikoga. Žrtvovati brata i oca zarad izdajnika bila je najveća greška koju je mogla učiniti.

Nit majke, brata, roda kakva imam ja,

U nesreći da njima bih zatekla se (Euripid, 2004: 191).

Susret i razgovor Kreonta i Medeje obilježio je drugi čin. Kreont tako dolazi Medeji te joj obznanjuje da su ovo njezini zadnji dani u kraljevstvu te joj poručuje da izađe iz zemlje što je prije moguće. Ne želi se dovesti u situaciju gdje će se kajati što nije povukao prave odluke u pravo vrijeme – time joj sugerirajući da je čuo da mu sprema osvetu. Medeja skrhana od boli i tuge moli kralja za još jedan dan boravka u njegovu kraljevstvu, ne bi li pronašla sebi i djeci mjesto zaklona.

Uskoro nas Medeja iznenađuje te otkriva koje su njezine prave namjere bile kada je Kreonta molila za oprost, milost i pokajanje:

Zar ikad, misliš, milo bih mu zborila,

Da korist mi na umu, varka ne bješe?(Euripid, 2004: 196).

Iz ove situacije iščitavamo kako Medeja i nije baš naivna kakvom se prikazala Kreontu. Iako ranjiva, i dalje bolna, razmišlja na koji način okrenuti situaciju u svoju korist. Ona se i nije tek tako prepustila sudbini. Možemo li zapravo reći da se ne predaje ili je njezin osjećaj mržnje prerastao u takvu strast, da se više ne može kontrolirati.

U razgovoru s Jasonom Medeja je potpuno iskrena. Ona ne preza ni pred čim. Govori sve što misli i sve što joj je na duši. Podastire mu sve ono što je ona učinila za njega – krenuvši od trenutka kad su se prvi put sreli.

Ja spasoh tebe – to Heleni znadu svi,

Što u brod isti „Arfo“ se ukcaše

Kad poslan bi, da ravnaš jarmom bikova,

Što vatrom disahu, i poljem grobnijem

Da siješ. Zmaja, što se ovi mnogoput

Oko runa, suha zlata, te ga čuvaše

Vijek budan, ubih, bijah tebi sunce, spas (Euripid, 2004: 199).

Osim svega navedenoga, pita se ona, kamo sada da krene. Možda k očevoj zemlji, ili možda kćerima Pelije kojeg je ubila – i to sve radi Jasona.

Medeja je sve učinila za svoga muškarca. Od trenutka kada su se upoznali, ona mu se cijela dala. Sve je učinila za njega. Svaku čaroliju za koju je znala, svaku izreku koja mu je mogla pomoći, sve je iznijela na vidjelo ne bi li on izašao iz situacije kao pobjednik. A što je zauvrat on njoj dao? Samo patnju i bol. Zapravo je Jason vrlo sebičan, neempatičan muškarac, kojega nije bilo briga ni za Medeju, a naposljetku ni za vlastitu djecu. Iako se pravdao da je sve ovo učinio zarad njih, bila je to obična laž. Možemo se usuditi reći da Jason čak ni kraljevnu Glauku nije volio. Volio je on nju, zbog onog što je ona bila, zbog njezinog utjecaja i moći. Isto je bilo s Medejom – dok mu je ona pružala zadovoljštinu, dok je imao koristi od nje – bila mu je zanimljiva. Kako je vrijeme odmicalo prestala je biti u fokusu njegova interesa.

Jasonove poteze kao i našu percepciju o njemu samome kao lošem čovjeku potvrđuje i monolog u kojemu se pravda za sve što je učinio djeci i Medeji. Također u tom monologu iznosi svoj stav oko Medejjine pomoći i njezinih usluga u životu, a koje su mu donijele dobro. Jason tako smatra da je njemu jedina u pomoći bila božica Kipranka, dok je sam bog Eros nagnao Medeju da pomogne Jasonu u određenim trenucima. Što će reći da pomoć Medeje nije bila njezina dobra volja, već volja boga Erosa. Stih u kojem kaže – *Al opet veće primi dobro za spas moj//No dade, kako ću ti to dokazat ja* (Euripid, 2004: 200) – dokazuje koliko su izvrgnuta njegova razmišljanja pa i cijela njegova osobnost. Jason ide u takvu krajnost apsurdagdje iščitava Medejinu pomoć kao situaciju koja jenjoj promijenila život i zbog koje je ona postala poznata po cijelome svijetu. Kako Jason kaže, da mu nije pomogla, danas nitko ne bi znao za nju.

Dakle, uopće joj ne daje za pravo i ne odobrava i ne priznaje da je ona ta koja je činila sve ne bi li on bio sretan i siguran.

Treći čin obilježen je razgovorom Medeje i Egeja. Ponovno primjećujemo snalažljivost Medeje i to u trenutku kada moli Egeja za pomoć. Egej pristaje na pomoć i uvjeravaju da će se pobriniti, kada uđe u njegovu zemlju, da je nitko ne dira i ne progona.

Uskoro nam Medeja razotkriva svoje planove. Dosada je učinila dvije ključne stvari. Kupila je vrijeme, jedan dan više ostaje u zemlji Korintskoj te je pronašla saveznika u Egeju. Namjera joj je sada prikazati se Jasonu u dobrom svjetlu, pokajati se za hysteriju od malo prije te se složiti s njime da jedini izlaz iz njihove neimaštine njegova ženidba za Glauku. Kao znak isprike poslati ćedarove mladoj kraljevni uz molbe da djecu ne progona.

U četvrtom činu Medeja provodi u djelo sve ono što je osmislila. Poziva Jasona, govori mu kako je razmislila i kako je uvidjela koliko je bila mahnita, luda i neracionalna. Sada je promijenila mišljenje. Kaje se jer nije uvidjela koliko Jason ima dobre namjere. U njih srdžba više ne vlada, sada je ušao mir u njihove živote. Medeja moli Jasona da kraljevna ostavi djecu ovdje u zemlji, da ih ne progona i ne razdvaja od oca. U znak zahvalnosti, Medeja će poslati kraljevni prekrasne darove – *plašt tanahan i k tomu vijenac od zlata* (Euripid, 2004: 217). Dakle, već iz više navrata vidimo kako Medeja nije nimalo naivna. Vrlo je snalažljiva, zna kako postaviti stvari na svoje mjesto. Gura ono što ona želi i ne prihvaća tek tako sudbinu.

Uskoro dolazi Učitelj te joj javlja da je izgon djece oprosteno te da je kraljevna veselo primila dare. Posebnu težinu ima kraj četvrtoga čina – kada je Medeja svjesna da se mora oprostiti od svoje djece. Prisjeća se svega što je prošla s njima; zalud je ih je rađala u mukama, othranjivala i odgajala. Sve je otišlo u vjetar i zaborav. Prisjeća se kako je ranije maštala kako će se oni brinuti o njoj u

starosti, kako će je oni sahraniti. Na trenutke se tada vraća u realnost i sve misli, primisli na ubojstvo djece odagna. Međutim, kako i sama kaže: *Al strast je jača nego što je razbor moj, // Smrtniku ona uzrok zlu je najvećem* (Euripid, 2004: 221) – strast je jača nego razum i jednostavno se ne može obuzeti.

Posebno je dirljiv trenutak u kojemu se ona oprašta sa svojom djecom.

Oprostit. Dajte, djeco, dajte materi

Tu desničicu svoju, da je izljubim!

Oj ručicemi draga, draga glavice,

Oj plemenito dječje lice, obličje!

Ah, budite mi sretni – tamo! Ovdje vam

Sve ote otac. Slatki zagrljaju ti,

Oj tijelce nježno, dječji dašku preslatki! (Euripid, 2004: 221).

Vidimo da ona proživljava teške trenutke. Koleba se između razuma i strasti. U jednom trenutku želi provesti svoj koban plan, a opet u drugom govori:

Ne mogu! Zbogom, odluke mi pređašnje!

Iz zemlje ove djecu svoju povest ću.

Po čemu oca da im jadma njihovim

Rastužujem, a dvaput da toliko zla

Ja sama trpim? Na ću! Zbogom, odluke! (Euripid, 2004: 220).

Ovakve situacije, ovakva emotivna prebiranja, iznimno su, ne teška, već gnjusna. Osjećaj, situacija gdje majka razmišlja o ubojstvu vlastite djece – pokazuje koliko ju je Jason uništio. Kada joj emocije rade, ona priželjkuje sve odbaciti, zauzeti miran stav i odagati tu uzavrelu, osvetničku krv. Međutim, osveta se ponovno javlja kada se sjeti Jasona i svega onoga lošega što joj je priuštio. Tada govori:

Bez osvete dušmane svoje da pustim?

*Odvažit mi se. Kukava li srca mog,
Kad ono mi se rječmapreda mekima...
Lje nikad to bit neće, pustit neću ja
Dušmanma djecu, da ih oni zlostave!
Zacijelo mrijeti moraju; - kad moraju,*

A ono ja ću ubit, majka njihova. (Euripid, 2004: 220-221).

Ovdje imamo dvije situacije. Prva se odnosi na trenutak gdje Medeju ponovno obuzimaju osjećaji, strast i ona ne može razmišljati realno, razumno i racionalno. Ako pak ne ubije svoju djecu – ona se Jasonu ne osvećuje. Tada mu neće nanijeti bol koju je zaslužio. Zato se predomisli i odluči da će ih ona ubiti.

U petom činu dolazi Glasnik te objavljuje smrt kralja Kreonta i kćeri njegove. Opisuje strašan zločin koji se dogodio, a Medeja slušajući njegove riječi uživa u nesreći koja je snašla njezine neprijatelje.

Uskoro se Medeja ponovno razapinje između vlastitih osjećaja, strasti i razuma. Svjesna da je to njezina krv, svjesna da su to njezina djeca koju voli, ona sama sebe hrabri na konačan čin ubojstva.

*Ded, jadna ruko moja, zgrabi sada mač,
Ded zgrabi, tužnom žica kraju priđide!
Ne – nemoj klonut, nemoj djece sjetit se,
Oh, kako dragušna su, kako rodi ih!
Bar za dan kratak s uma smetni dječicu,
A onda plači! Ma ih smakla, draga ti*

Svejedno bjehu, a ja – žena bijedna sam (Euripid, 2004: 227).

Sama sebe potiče, ohrabruje na čin ubojstva. Zapravo kao da ni sama nije sigurna u ono što želi. Prisjeća se kako ih je ona rodila, koliko su mila i draga. Uzalud, jer ih na kraju i ubija.

Naposljetku, Euripid nam prikazuje susret samog Jasona i Medeje. Jason nastupa ogorčeno, ljuto, pun bijesa što je uradila djeci. Izgovara joj sve ono što čovjek u ljutnji izgovara, no ovaj put, Jason ima pravo na to – *Ogade, ženo na svem svijetu najmrža*(Euripid, 2004: 230).

Jason zamjerava samome sebi onaj trenutak kada ju je odlučio povesti sa sobom na lađu „Argo“. Jason postavlja retoričko pitanje i pita se kakva je osoba Medeja uopće mogla biti, kako on sam nije uvidio patvornost i lažnost nje same, kada je bila u stanju napustiti očev dom, kada je bila u stanju ubiti vlastiti brata i uraditi takve gadosti svojim najmilijima.

Medeja još jednom pokazuje koliko je odlučna u svojim nakanama i kako je zapravo nitko ne može zaustaviti u onom što ona želi. Odlučuje da će ona pokopati svoju vlastitu djecu, a ne on, iako to želi. Ovaj čin, gdje ih ona ubija, a gdje ih zatim želi pokopati, pokazuje svu težinu i bol koja nosi ova tragedija. Dakle, majka ubija svoju djecu, boli ju to, ali ne može si pomoći, ubija ih zarad nekih drugih ciljeva – a istodobno – toliko ih voli i toliko se žrtvovala u životu za njih da ne želi da ih nitko drugi sahrani osim nje same.

Ne, ne! Sahrani ću ih svojom rukom ja.

Da, - Heri, božici na visu, u gaj ću

Ja odnijet, da mi dušman ih ne pogrdi,

Raskopava grob. U zemlji Sizifovoj ću

Naredit svetu slavu, žrtve odsad ja,

Za kletu nekumortsvo budu okajne(Euripid, 2004: 232).

Na kraju, što možemo reći o Medeji? Kakva je ona osoba? Što čini njezin identitet? Koje su njezine karakterne crte, osobine? Što je čini drugačijom od ostalih? Kako je društvo doživljava, a kako ona samu sebe? Mijenjali se ona

kroz vrijeme i što ju to mijenja...? Pitanju su koja se postavljaju na kraju ove tragedije.

Medejinu osobnost, grubo rečeno, možemo opisati u dva smjera. Prvi se odnosi na to da je Medeja paćenica, povrijeđena žena koju je izigrao, prevario i ostavio suprug Jason. Tako ona proklinje svoju zlu sudbinu, teško se nosi s novonastalom situacijom i za sve krivi Jasona. Neminovne su stvari koje je ona učinila za njega, od trenutka kada su se upoznali pa do samoga kraja. Izigrala je svoju porodicu zbog njega, ubila nedužne ljude. S pravom je ljuta i bijesna. Što si sve jedan muškarac dozvoljava? Jason se bez previše razmišljanja okrenuo i otišao, ne osvrćući se na zlo koje je nanio Medeji i djeci, pravdajući se da sve radi upravo zbog njih. Ovo je toliko kontradiktorno jedno drugome – da prelazi u degutantnost. Na kraju, neizostavni su monolozi u kojima je ona rastrgnuta između želje za osvetom i želje da ostavi svoju djecu živom. Voli ih i ne može si poimati život bez njih. Prisijeća se svega što je mogla doživjeti s njima no naposljetku strast pobjeđuje. U tim monolozima vidimo koliko je ona rastrgnuta, emocionalno, koliko se sama sa sobom bori, sa svojim odlukama, proispituje ih koliko su one prave i dobre.

Medeja u kojoj se zrcale neke druge karakterne crte i osobine prikazuju se u situacijama s Jasonom, Egejem i kraljom Kreontom. Naime, u trenutku s Kreontom, kao i Egejem, smišlja svoj plan i snalazi se na najbolji mogući način. U razgovoru s Kreontom, ona sebi kupuje jedan dan vremena ne bi li smislila što dalje. Egeja pak koristi ne bi li joj pružio pomoć u njezinu progonu. Dakle, možemo primjetiti koliko je snalažljiva, promoćurna, inteligentna i kako se vrlo dobro snalazi u trenutku. Jasona nasamaruje lijepim i ljupkim riječima ne bi li mu na kraju zadala najteži udarac – mrtvu zaručnicu i mrtvu djecu.

Medeja se kao osoba mijenja kroz vrijeme. Ona dakle, od žene koja je ludo zaljubljena u Jasona, koja zbog njega čini sve što je u njezinoj moći, postaje ogorčena i ljuta žena na cijeli svijet. Tada ne preza ni pred čim, njezine nakane

su čiste i jasne, idu toliko daleko, a sve s jednim ciljem – da nanese Jasonu bol. Zapravo, možemo reći da se ona čitavo vrijeme vodi svojim strastima, a manje razumom. U početku ljubavi strastveno ga i ludovoli. Zato i čini sve te stvari. Na kraju njihove veze ljubav prelazi u mržnju, odnosno strast te iz takvog stanja svijesti ona čini nemoralna djela.

Samu sebe doživljava kao paćenicu, kao osobu, ženu, kojoj je nanijeto zlo i nepravda. Nalazi opravdanja za svoje planove i ciljeve i to je čini mirnijom. Nju svakako podržava okolina. Ne možda u njezinim namjerama, ali svakako je okolina doživljava isto kao što ona doživljava sebe – kao ženu kojoj je nanijeta nepravda od strane sebičnoga i zlog muškarca. Zato se zbor, odnosno korintske žene, nerijetko suosjećaju s njom, govoreći joj: *S pravom svetit ćeš se mužu svom, // Medejo! Ne čudim se, što te mori jad.* (Euripid, 2004: 192).

Dakle, žene stoje uz nju. Shvaćaju je i suosjećaju se s njom, znajući koji je to udarac za ženu i što ona zapravo proživljava. Ne radi se samo o prevari i nevjerstvu Jasona, već o samom gnjusnom načinu na koji on to čini. Tako žene, i sam recipijent tragedije, ne staje bezrazložno uz Medeju i na njezinu stranu. Sve što je Medeja imala ostavila je zarad Jasona, zarad njihove ljubavi, a on joj sada ovako vraća. I sama Medeja progovara o tome koliko su žene nesretna bića. Koliko moraju biti mudre u odabiru partnera, jer nikad se ne zna, kako će sve to na kraju izaći. Govori kako žene moraju biti vračevi ne bi li predvidjele budućnost – kako se ne bi upustile u nešto za što će se kasnije kajati. Upravo zbog toga, korintske žene, kao i žene recipijenti, mogu se poistovjetiti s Medejinim riječima te na taj način okolina i društvo podržava i prihvaća Medeju.

Medejin je lik poseban naspram drugih žena. Najčešće se žene pomire sa sudbinom u takvim situacijama. Nerijetko odustaju od svega, previše povrijeđene da iznose pravdu i poravnaju račune. Medeja je pak žena koja mijenja stvari. Ona se ne miri sa situacijom, uzima stvar u svoje ruke i ne

podliježe sudbini koja joj je data. Na taj se način Medeja mijenja. Iz one ludo zaljubljene žene postaje ludo ogorčena žena. Ona se mijenja sve s ciljem da vrati Jasona na mjesto, da mu vrati sve ono što je zaslužio svojim ponašanjem. Medeja donosi odluku da zagorča život Jasonu, isto onoliko koliko je on to njoj učinio. Njezina osobna preobrazba u kontekstu je njezinih osobnih ciljeva. Mijenja se ne bi postavila pravdu na svoje mjesto.

9. Interpretacija lika Elektre

Elektra je tragedija u kojoj je također u središtu ženski lik – Elektra. Vidjet ćemo oko kojih je etičkih i moralnih pitanja rastrgnuta ova junakinja. Uz nju, javljaju se i sljedeći likovi u tragediji: Kastor i Poluks, Klitemnestra, Oresto, Seljak, Starac glasnik te Zbor.

Prvi čin započinje monologom Seljaka. Seljak nas tako uvodi u cijelu situaciju, odnosno samu radnju tragedije. Ondje govori i daje počast kralju Agamemnonu, čovjeku koji je bio predvodnik u ratu s Trojom.

*Odavde diže vojsku s lađa tisuću
I odjedri pod Troju Agamemnon kralj.
Pod Idom glavu zemlje ubi – Prijama
I slavni onaj grad mu uze Dardanov.
U Argo amo stiže, - lađe visoke
Sve pune bjehu silnog plijena barbarskog.
I ondje bješe sretan.... (Euripid, 2004: 237).*

Dakle, saznajemo da je Agamemnon slovio za jednog od nositelja pobjede nad Trojom. Stigavši u Argo dostiže ga zla kob. Njegova žena Klitemnestra sa svojim ljubavnikom ubija kralja te dvorom vladaju ona i njezin ljubavnik Egisto. Kraljevog sina, Oresta, spasio je hranitelj njegova oca – *S Egistove da ruke jadan ne gine; // Na njegu da ga Fočaninu Strofiju* (Euripid, 2004: 237) – te je na taj način bio izuzet iz dvora i familije.

Elektra pak ostaje s majkom, no kada joj je bilo vrijeme, udaše ju za tek nekog prolaznog seljaka.

*Nju malom dade, malen da mu bude strah.
Ta da je uze čovjek štovan, ugledan,
Probudio bi Agamemnonovu krv,*

I stigla bi Egista onda osveta (Euripid, 2004: 238).

Dakle, vidimo što su djeca doživjela od svoje rođene majke. Ubojstvo oca, bijeg jednog, bijeg drugog djeteta s dvora, nebrigu, nesuosjećanje i nemar. Djeca su sve zapamtila i odlučila se osvetiti.

Uskoro nam se prikazuje Elektra i njezin suprug, Seljak, gdje vidimo njihovu svakodnevicu bračnoga života. Elektra odlazi na potok po vodu, a Seljak odlazi u polje raditi. Njihov odnos je skladan, bez ikakvih zamjerki, s određenim poštovanjem jednoga prema drugom:

Za prijatelja, bozim ravna, držim te, -

Ta u jadu se mome ne naruga ti.

A silna je smrtniku u zlu utjeha,

Vidara kada nađe, kao što si mi ti. (Euripid, 2004: 237)

Dakle, ona u njemu vidi prijatelja, čovjeka koji joj pomaže u ovoj teškoj, bezizlaznoj situaciji. U situaciji gdje je ona od kraljevine spala na seljanku, gdje joj se život promijenio iz korijena. Zapravo je zahvalna Bogu što joj je muž čestit, pravi, dobar i pošten.

U prvome se činu javljaju Oresto i njegov prijatelj. Oresto razlaže razlog svoga dolaska:

Sad stigoh, - nitko ondje zato ne zna još,

Ubicam krvlju krv ću platiti oca svog...

A drugo –sestru tražim, rad bih sasta se,

Da na ruku mi ide kod ubistva tog...(Euripid, 2004: 240)

Brat zapravo ni ne zna gdje mu je sestra, za koga se udala, niti u kakvoj se zapravo situaciji nalazi.

Uskoro primjećuje sestru i to onda kada se ona zaustavlja na grobu vlastita oca, pri povratku sa potoka. Plačući za umrlim ocem, nemireći se sa sudbinom, zazivajući Boga – Oresto uviđa u kakvoj mu se situaciji sestra nalazi.

Oče, tebe – ah, u grobu! – žalim, plačem

Suzam vijek te obdan

Pretim, noktom grebem, derem

Vrat svoj dragi, mili...(Euripid, 2004: 241)

Elektra sama sebi nanosi bol, dere, grebe svoj vrat. To je stanje čovjeka koji je došao do crte kada mu je svejedno – nanoseći sam sebi bol. Ona se trga, ne bi li izjednačila duševnu bol s fizičkom. Ne zna je li joj gore živjeti ili umrijeti.

Elektra se prisjeća i svog brata, za kojeg ne zna gdje je, gdje se nalazi. U tuđinskoj je zemlji i tko zna kako živi i kako preživljava.

Možemo rezimirati Elektinu situaciju u kojoj se nalazi. Dakle, radi se o mladoj djevojci koja rano ostaje bez oca te se sama nosi sa svime onime što joj život donosi. Ima majku koju nije briga za nju, koja ju je sama ostavila i s kojom nema nikakvog kontakta. Žive svaka svoj život odvojeno – ona u bijedi, a majka u bogatstvu. Brat za kojeg ne zna gdje je ni je li živ. Sreća u nesreći jest čovjek za kojega se udala. Seljak svjestan njezine i svoje situacije ni na što je ne sili i ne tjera.

Drugi čin označuje susret Oresta i sestre mu Elektre. Elektra iako razgovara s bratom ne zna o kome se radi, a ovaj se pak predstavlja kao glasnik njezina brata Oresta. Oresto predstavlja Elektri priču da njezin brat luta zemljom, nema svoga mjesta, ali da nije gladan i željan kruha. S druge strane, ispituje teren i njezino mišljenje oko toga – što ako se Oresto i pojavi u Argu.

Orest: Al dođe l, kako će ubice oca smać?

Elektra: Nek drzne se, kako dušmani drznuše!

Oresto: *Zar mater bi se usudila ubiti s njim?*

Elektra: *Baš istom bradvom, s koje otac izdahnu.* (Euripid, 2004:249)

Vidimo jaku Elektrinu želju da se osveti svojoj majci i njezinome ljubavniku. Neupitno je njezino mišljenje oko osvete, a kako vidimo, i sam Oresto isto priželjkuje. Braća su iznimno oštećena izašla iz ove situacije koju im je život nanio. Tako Elektra objašnjava bratu sve nesreće koje su je snašle.

Orestu javi moj i moga oca jad, -

U kakvoj halji dane vani trajem ja,

Kolikog gada puna sam i kakav krov

Sad mjesto dvora kraljevskoga krije me!

Pa sama s trudom halje čunkom sebi tkam

Il bilo bi mi tijelo nago, bez halje –

I sama sebi nosim vodu s potoka. (Euripid, 2004: 250)

Ispovijesti jednoga i drugoga dale su im naslutiti koja ih je životna nezgoda snašla. Možemo reći da ih je to povezalo, jer su naumili osvetiti se majci za sve što je učinila njima i njihovome ocu.

Za spomenuti je situaciju kada je Seljak rado primio dva neznanca u kuću, a sa saznanjem da se radi o glasnicima Elektrina brata. Tada Oresto nije skrivao iznenađenje i riječi hvale za Elektrinoga supruga.

U trećem činu pojavljuje se tjelohranitelj Agamemnona, koji postavlja sve na svoje mjesto. Otkriva da je preruseni glasnik zapravo Oresto, Elektrin brat. Ovdje nastaje opće veselje, a uskoro prelaze na stvar te Oresto pita Starca za pomoć:

Daj kaži, kako da se ubici oca svog

I majci, drugi braka kleta, osvetim! (Euripid, 2004: 262)

Uz Starčevu pomoć oni smišljaju plan za ubojstvo. Oresto će ubiti Egista, a Elektra majku. Orestomora otići na polje Egistovo, gdje će ga ovaj svakako pozvati k sebi u goste. S druge strane, Klitemnestri će se javiti da je Elektra rodila te će ju na taj način namamiti i uvući u kuću. Opraštajući se, Elektra govori bratu:

Jer padom smrtnim padneš li mi nadrvan,

Tad i ja umrijeh, živa – znadi! – nijesam već;

Po glavi ću se mačem shvatit dvosjeklim. (Euripid, 2004: 268)

Primjećujemo ogromnu bratsku ljubav – gdje sama Elektra govori – da će se ubiti ukoliko se njezinu bratu što dogodi. Braća, kako bi poravnala pravdu, smišljaju plan koji će uskoro provesti.

Četvrti čin obilježen je sjajnom viješću:

Glasnik: O lovor-vijenče, krasne djeve mikenske,

Oresto pobijedi svim dragim javljam to.

Po zemlji leže krvnik Agamemnonov,

Egisto. Sad zahvalit treba bozima. (Euripid, 2004: 272)

Glasnik pripovijeda kako su Egista nasamarili. Šetao se svojim vrtovima, a kad je spazio strance pozvao ih je kod sebe ne bi li bili njegovi gosti na večeri. Kako se Oresto pokazao vještim u rezanju mladog junca, nasamario je uskoro i samoga Egista:

A na prste se nožne brat tvoj osovi,

U hrbat udari ga, probi leđa, zglob,

I sav sse amo tamo praćakat trže truo;

U krvi se koprca, - teško izdiše. (Euripid, 2004: 274)

Elektri nema sreće veće kad joj je to obznanio Glasnik. Govori:

Sad oko mi je, pogled k nebu slobodan,

Egisto pade, krvnik ljuti oca mog. (Euripid, 2004: 275)

Elektrino izjednačavanje Egejeva ubojstva sa svojom slobodom zapravo nam pokazuje koliko ju je on kočio i koliko joj je stvarao grč u njezinu životu. Sadakao da joj je pao kamen sa srca. Iako znamo i iako smo svjesni da se radi o ubojstvu, tu činjenicu nekako zanemarujemo i stajemo na Elektrinu stranu. Ona dosada nije vodila lagodan i bezbrižan život, nosila se sa svim nedaćama i teškoćama koje su navaljivale na nju.

U petom se činu Elektra suočava sa svojim okorjelim neprijateljem Egistom, ali mrtvim. Zapravo je to pomalo degutantni morbidan čin gdje ona prosipa i izgovara sve ono što joj je na duši i sve ono što ju je dosada tištilo i činilo nesretnom. Morbidnost i degutantnost leži u činjenici da se zapravo obračunala s mrtvim Egistom.

Elektra: Pa dobro. Gdje da ružit tebe počnem ja?

A gdje da svršim? Što po srijedi da stavim?

U ranu zoru vijek u sebi kazah ja,

Što okom u oko bih htjela tebi reć,

Kad straha, groze stare, bih se riješila;

A sad se dakle riješih. Grdit tebe ću

Sve grdnjam, što ih tebi živu htjrdohreć.(Euripid, 2004: 277)

Vidimo kako je Elektra oduvijek svašta imala za reći Egistu, ali nije imala prilike. Sada, pa čak i pod cijenu što je mrtav, reći će mu sve što misli o njemu.

Zanimljiv je i razgovor, odnosno dijalog, koji vode Elektra i Oresto u petome činu. Razgovaraju o majčinom ubojstvu, međutim, možemo primjetiti kako je Oresto ovdje napravio korak nazad. Nedavno je planirao majčinu smrt, a sada, kao da se koleba.

Orest: Pa što ću s majkom? Hoćemo li ubit je?

Elektra: *Zar žao ti je, majke lik kad ugleda?*

Oresto: *Uh! Pa nju da smaknem ja, a rodi, doji me?*

Elektra: *Baš kako oca moga i tvog pogubi.* (Euripid, 2004: 279)

Oresto: *Ko krvnik majčin u bijeg ću, a bijah čist!*

Elektra: *Al bit ćeš proklet, oca li ne osvetiš.*

Oresto: *Al majci ja ću platit za ubistvo to.* (Euripid, 2004: 280)

Elektra: *Pa klonut ćeš mi duhom, kukavica bit?*

Oresto: *Zar da istom varkom i nju smotam ja?*

Elektra: *Jest, kako muža joj Egista pogubi.* (Euripid, 2004: 280)

Vidimo koliko je ovdje Elektra dominantnija od svoga brata. Ona ima svoj cilj i svoje namjere i ništa je na tom putu ne može zaustaviti. Oresto pak pokazuje slabost. Ranije je bio čvršći i ustrajni, a sada se mijenja. Čini se kao da nije toliko jak i kao da ne može biti dovoljno objektivan jer se radi o njegovoj vlastitoj majci. Elektra nema problem s time i ide do krajnjih granica. Ona ga ovdje praktički nagovara na osvetu, podsjeća ga na sva zla koja je učinila te koju je nepravdu nanijelanjoj i bratu.

Sljedeći bitan trenutak u ovome činu jest razgovor Elektre i njezine majke. Klitemnestra se pokušava opravdati za zla koja je učinila.

Kćer moju skloni; nju za ljubu – kaza joj –

Ahilej žudi. Iz kuće je odvede

U luku Aulidu, nad oltar diže je,

Vrat bijeli prereza mi Ifigenija. (Euripid, 2004: 282)

Al vako, jer je strasna bila Helena,

A krotit nevjernice nije znao muž,

On kćerku moju zato zakla, uništi!(Euripid, 2004: 282)

Dakle, pitamo se i sami, možemo li ostati imuni na ovo? Situacija u kojoj čovjek žrtvuje svoju kćer zbog neke strasne žene Helene nije nikako za žaliti. Usto, govori Klitemnestra, u njihov dom doveo je i drugu ženu.

Klitemnestra: Al dođe s djevom, proročicom mahnitom,

Nju u brak svede. Tako on ti žene dvije

Pod jednim istim krovom skupa imaše.(Euripid, 2004: 282)

Ostaje nam da se priklonimo jednom od likova. Elektri koja je nedužna ostala bez oca i koju je majka, očigledno, namjerno zaboravila, ili pak Klitemnestri, čiju je kćer žrtvovao njezin vlastiti otac.

Uskoro nas Elektra razuvjerava i govori o čemu se zapravo radi. Ona gorko želi dokazati, sebi, Klitemnestri, recipijentima, da se radi o zloj ženi sa zlim namjerama. Tako Elektra govori:

A istom od kuće ti maknu pete muž,

Pred zrcalom već plavi redila si pram.

A mislil žena za odsuća muža svog,

Na nakit, gizdu, među zle ded broji nju!(Euripid, 2004: 283)

Elektra napominje da se Klitemnestra puno ranije počela resiti, uređivati, splektaritiod onoga kako ona tvrdi. Agamemnon, Elektrin otac, tek je mnogo kasnije prinesao žrtvu svoje kćeri. Elektra zapravo dokazuje i pobija svaki njezin argument. Ako je već otac i ubio svoju kćer, zašto se ona odagnala od ostale svoje djece? Niti je ikada potraživala progonjenog Oresta, niti se ikada posebno brinula za Elektru. Ovdje primjećujemo kako Elektra zapravo jako dobro vlada materijom. Ona ne samo da je upućena u svaki korak koji se dogodio, već joj je sasvim jasno, bez obzira što je mlada i naivna, kako stoje stvari. Vrlo je britka, jasna, racionalna i svjesna svakoga trenutka.

Nedugo iza toga, u šestome činu, Oresto ubija majku. Taj je trenutak prijeloman jer oboje, i Elektra i Oresto, istoga se trenutka pokaju za ono što su učinili.

Elektra: Oh, plakat nam je, brate, al sam kriva ja!

Ja vatrom se oborih jedna na majku,

Što me kćerku rodi. (Euripid, 2004: 289)

Zapravo, dogodio se potpuno neočekivani trenutak – trenutak u kojem se Elektra kaje zbog boli koju je nanijela svojoj majci. Okrivljava samu sebe te govori Orestu da je ona kriva za to, da je ona ta koja ga je bodrila, nagovarala i poticala na takav zločin.

Oboje su u svojevrsnom transu, pitaju se kamo će sada ovako okaljani od krvi svoje matere, tko će ih primiti u druge zemlje, tko će ih prihvatiti kao ljude, kao buduće supružnike.

Za razliku od njihove majke, ovo je sasvim prirodna, ljudska reakcija na ono što su oni učinili. Možemo zapravo prosuditi da je Klitemnestra ta koja nije bila normalna, koja je nastavila život sasvim prirodno i normalno, iako je ubila svoga muža i nije brinula za djecu. U njoj nije bilo ni tračka žalosti niti sažaljenja. Situacija kod Oresta i Elektre sasvim je drugačija. Majku, koja im je nanijela mnoga zla, ipak žale i tuguju za njom.

Uskoro se pojavljuje Kastor i on riješava situaciju. Elektru šalje Orestovom prijatelju, a Orestu savjetuje da se kloni Arga te da ode u Atenu časnome sudu. U budućnosti ga čeka zemlja arkadska, a u njoj će jedan grad dobit ime po njemu. Za Egistov i Klitemnestrin ukop pobrinut će se Argivci te Manelaj i Helena.

Kraj tragedije obilježen je pozdravljanjem braće, Oresta i Elektre koji se ponovno rastavljaju.

Elektra: O premili brate!

Od očinskog krova prokletstvo nas goni –

Krv smaknute majke.

Oresto: *De zagri, tijelo pritisni moje*

I plači, ko mrtvu nad grobom da stojiš!(Euripid, 2004: 294)

Kao što smo već rekli, Elektra je bila mlada djevojka, rano ostala bez oca, a možemo reći i bez majke. Snašla ju je takva sudbina kada je od kraljevine postala seljanka, udata za nekog siromaha, daleko od grada Arga. Njezina svakodnevnica više nije bio dvor, dvorske halje, frizure i urešavanja, već zbrinjavanje kuće, muža i vanjskoga posla. Od mlade, naivne djevojke preko noći postala je odraslom i zreloom ženom. Fokus sudbine i njezine nesreće ipak nije bio u samoj promjeni njezina stila života, već u njezinu emocionalnom stanju. Od sretne i bezbrižne djevojke koja je imala lijep dom, sređenu familiju, dobrog brata, događa joj se potpuni obrat i loš scenarij. U jednome trenutku ostaje sama, bez ikoga svoga. Ostaje prepuštena sama sebi. Oca je izgubila, a tim gore postaje što ga je izgubila zbog rođene majke, koja ga je i ubila. Tako sama sada živi život, bez oca, i bez majke, i bez vlastita brata. Poražavajuće postaje kada shvatimo da majka i dalje živi u dvorima, da i dalje rađa i odgaja drugu djecu, da ima drugoga muža – i uza sve to – ne mari za Elektru. Njih dvije ne njeguju odnos majke i kćeri. Zapravo se ponašaju kao dvije strankinje koje se slučajno sreću u prolazu. O bratu pak godinama ništa nije čula. Prognan davno iz zemlje, otišao je nezaštićen i bez ikoga svoga. Kada se jedna mlada žena nađe u takvom jednom stanju – teško je pronaći izlaz. Naravno, teško se psihički i emocionalno boriti s takvim nedaćama koje ti život nameće. Zanimljivo je kako se Elektra sa svime time nosi. Premda mlada, ne s previše iskustva i životne zrelosti, jako dobro podnosi nametnute okolnosti.

Već pri prvom susretu Oresta i Elektre – ona odmah zna što bi i kako uradila da joj se pridruži brat. Dakle život ju je toliko napatilo, toliko se potrošila, iscrpila, emocionalno i psihički, da nema više ljudskosti u njoj i da joj je jedini izlaz osveta.

Razgovor nje i mrtvoga Egista posebno ostavlja dojam njezine loše sreće, tuge i bijesa. Čin u kojem ona razgovara s mrtvim čovjekom pokazuje nam dokle seže ljudska psiha. Međutim, to nije ni za zamjeriti. Sve je te godine zadobivala udarce, nosila se s njima kako je znala. Trenutak u kojem ona može reći Egistu sve što misli o njemu, njegovoj ženi i njihovim postupcima – predstavlja za nju veliko olakšanje – pa i pod cijenu da je on mrtav i da ju ništa niti ne čuje i ne razumije.

Posebno se njezin karakter, njezina ustrajnost i čvrstina vidi u razgovorima s Orestom i Klitemnestrom. Trenuci u kojima Elektra nagovara Oresta da izvršepian do kraja pokazuju koliko je ona psihički jača i koliko puno bolje funkcionira pod stresom nego on. Silna nagovaranja, uvjeravanja, vrijeđanja Oresta da je kukavica dokaz su koliko je ona zagrizla i koliko je bila čvrsta u svojim nakanama i namjerama. Kada Klitemnestra pokušava naći opravdanja zbog kojih je ubila Elektrina oca, ona je preduhitruje i pobija svaku njezinu tezu. Iz toga primjećujemo koliko je ona sazrijela s tim problemom, koliko je ona živjela za ovaj trenutak – gdje će svima i svakom reći što joj je na duši, što misli o svemu i što će napokon pravda stati na njezinu stranu. Elektra vlada svakom situacijom u kojoj je sudjelovala (od razgovara s bratom, od razgovora s Klitemnestrom, od svojih namjera pa do razgovora s mrtvim Egistom). Nitko je na taj način ne može izmanipulirati. Upravo zbog svega toga možemo je okarakterizirati kao jednu snažnu, pametnu, britku i racionalnu ženu.

Iako sebe doživljava kao krhu, ranjivu, nježnu djevojku, ona se zapravo u datom kontekstu i u datoj situaciji, a s obzirom na druge ljude, postavlja vrlo zrelo, britko i racionalno. Njezina osobna predodžba same sebe odudara od onoga kako je okolina doživljava, ali odudara i od onoga kakva ona zapravo jest.

Njezin ustrajni, racionalan, britak karakter čini ju posebnom. Iako je dugo čekala, ona je dočekala svoj trenutak, trenutak osvete. I sada je slobodna. Elektra u ovoj psihičkoj igri postaje pobjednikom. Njezina osobna preobrazba događa

se, ne zbog njezinih hirova, ili njezinih želja, već zbog života koji joj je donio nepredvidive okolnosti i situacije. Upravo zato se i mijenja, upravo zato postavlja sebi ciljeve, odredbe koje želi postići ne bi li se osjetila slobodnom i zadovoljnom.

10. Usporedba dvaju ženskih likova

Naše junakinje, možemo slobodno reći, u mnogo tome su slične. Naime, uspoređujući Medeju i Elektru donosimo puno istih zaključaka. Pa krenimo.

Obje mlade žene suočavaju se sa životnim okolnostima s kojima se ranije nisu susretale. Medeja tako doživljava nevjeru od strane svoga supruga, odlazak i zaruke s drugom ženom; dok Elektra ostaje sama, bez oca i majka, napuštena daleko od grada Arga. Njihovi se životi mijenjaju. Obje su nekada živjele dobrim životom, sve im je bilo onako kako su same zamišljale, bez pretjeranih životnih oscilacija i nepredvidivih događaja. Medeja je tako imala supruga, rodila mu dvoje djece, živjeli su dobro. I najbitnije, voljeli su se. S druge strane, Elektra je pak djevojka odrasla u dvoru, naučena na poslugu, na bezbižan život, okružena svojim bratom, ocem i majkom. Sada se događaju promjene i one svoje živote iz korijena mijenjaju.

Primjećujemo razlike i promjene u životu naših junakinja. Obje nailaze na različite životne okolnosti s kojima se na kraju mire. Tako se obje od njih mijenjaju. Mijenja se i njihov stil života, pa tako i one same.

Medeja, od brižljive supruge i majke, od žene koja je bila spremna sve učiti za svoga supruga, postaje žena-lavica. Ona, od najbolje ljubavnice, žene i prijateljice Jasona postaje njegova najljuća neprijateljica. Ne može se pomiriti sa sudbinom, ne prihvaća olako situacije koje joj život servira. Trga se između vlastitih želja, između racije i strasti, pokušavajući naći izlaz. Ona preko noći, iz svoje nemoći, boli i tuge, postaje vrlo domišljata, promoćurna, britka u svojim nakanama i razmišljanjima. Tako za primjer možemo navesti situacije i razgovore s Jasonom, Kreontom i Egejem – Jason kojega nasamaruje ljupkim riječima, ne bi li se prividno pokajala, kako bi on pomislio da sesituacija smiruje; Kreont od kojeg kupuje jedan dan vremena za provođenje svoga plana i svojih namjera; te Egej od kojegaće dobiti pomoć u njezinu progonstvu.

Elektrina je osobna preobrazba izraz i produkt situacije koja ju je snašla. Njezin primarni cilj sada postaje pravda. Upravo zbog svega navedenog – čini je to posebnom. Žene najčešće u takvim okolnosti nemaju snage boriti se i najčešće posustaju. Medeja nije takva. Naravno, iako ne opavdavamo cilj kao činjenicu da je ubila bilo koga, moramo ipak priznati da se ona bori sa svime onime što joj se događa, nije pasivna, ne pristaje tek olako na nametnute situacije. Zapravo je to jedna velika stvar. Mijenjajući sebe, pokušavajući naći izlaz, odnosno rješenje za novonastale događaje – ona pruža otpor. I upravo taj otpor čini ju posebnom.

Elektra je pak mlada djevojka koja se također suočava s brojnim promjenama koje joj je život nametnuo. Od djevojke koja je bila sigurna u roditeljskom domu, koja je imala familiju, majku, oca, brata, sada ostaje bez svega. Ne više toliko vesela, bezbrižna, slobodnoga duha, Elektra, postaje ozbiljna, zrela žena. Njezin stil, način života potpuno se promijenio, a uzrok svemu bila je njezina majka. Iz njezine zloće i oholosti osvećuje se svome mužu te ga ubija; uskoro progoni sina iz zemlje, a Elektru udaje za nekog siromaha. Cijelu tu situaciju Elektra, iako ju često vidimo kako plače, kako je tužna, zapravo podnosi jako dobro. Iako se ona sada prvi put susreće s bračnim životom, s čovjekom kojega ne poznaje, s radom, sa seljačkim načinom života, ništa joj se ne čini i ne predstavlja teškim. Njezina veličina jest u tome što ona ostaje jednostavna i što zapravo poštuje i pomaže čovjeku s kojime živi – imajući na umu da on ni za što nije kriv.

Elektrina posebnost u svim tim okolnostima jest ta što ona, iako mlada, ostaje vrlo sabrana i psihički jaka. Uvijek se borila sama sa svim problemima s kojima se susretala, nitko nije bio uz nju, i to je zapravo pravi pokazatelj koliko je ona bila jaka u datim trenucima. Predaja nije bila njezina opcija. Tako se nadala povratku brata u rodnu zemlju, s kojim će se osvetiti svima onima koji su im nanijeli zlo.

Osveta je zapravo bila njezin glavni cilj kroz cijelu tragediju. Osveta kojom će ispraviti sve ono što joj se krivo pripisalo i dogodilo. Osveta će joj tada pružiti mir i spokoj u duši. Tada osveta nije bila osveta u lošem smislu, već je to bila osveta koja ispravlja nepravdu i postavlja pravdu na svoje noge.

Tako možemo protumačiti da Elektrina osobna preobrazba ima za cilj jedno – osvetu majke i njezina ljubavnika.

Elektra svoju različitost oblikuje u svojoj hrabrosti, britkosti, brzini snalažljivosti i razmišljanju. Naime, sve to možemo dokazati kroz cijelu tragediju, a poglavito kroz razgovore koje je vodila s Orestom, Klitemnestrom i mrtvim Egistom. Tako za primjer imamo situaciju kada Elektra nagovara svoga brata na izvršenje konačnoga cilja – ubojstvo majke. Vidimo koliko je ona dominantnija od njega, koliko vlada situacijom. Zna što želi i što hoće i ništa je neće pokolebati. Oresto se ovdje pokazao mnogo labilnijim od nje. Kada pak razgovara s majkom Klitemnestromne prepušta da se njome manipulira nekakvim informacijama koje nisu točne. Svjesna je svega što je učinila, svakog događaja koji se dogodio, svakog slijeda i uzroka tih događaja – da je nitkome može izmanipulirati neistinama. Vrhunac svega, svakako jest trenutak u kojem ona razgovara s mrtvim Egistom. To je zapravo prijeloman trenutak, gdje ona svu svoju nakupljenu frustraciju ima potrebe ispoljiti. Istodobno, ovo je itekako situacija u kojoj je ona ispala jako hrabra jer se suočava s nekim tko ju je maltretirao, uništavao dugi niz godina. Ona sada staje pred njega te mu govori sve što nikada nije mogla reći.

Sličnosti između Medeje i Elektre odmah su uočljive. Kao što je već rečeno, njihovi se životi mijenjaju iz korijena. Svakoj je nametnut neki novi život kojemu se one pokušavaju, koliko toliko, prilagoditi. Iako ne posve prilagođene obje podnose situaciju jako dobro. I to na takav način da smišljaju protunapad za sve one koje su im nanijeli zlo! Tada se njihova osobna preobrazba manifestira u

jedan jedini cilj, a to je osveta. Osvetiti se svakome za ono što nije bilo u redu njihova je misija. To je zapravo pokretač i motivacija kojima se njih dvije vode.

Niti jedna od njih ne prihvaća i ne miri se sa situacijom u kojoj se nalazi. Njihova želja za ispravkom nepravde, odnosno želja za pravdom jača je od bilo čega. Niti Medeja niti Elektra nisu pasivne žene koje život prihvaćaju zdravo za gotovo. Bore se i ne posustaju. Njihov otpor od svega negativnog zapravo je glavna karakteristika i osobnost njihova identiteta.

11. Medeja i Elektra u poveznici s Judith Butler

Prvi dio diplomskoga rada odnosi se na interpretaciju rodne teorije Judith Butler. Zapravo nam je čitavo vrijeme bila namjera interpretirati samu Butler, a sve s krajnjim ciljem usporedbe njezine teorije s likovima Medeje i Elektre.

Iz svega navedenog možemo svesti rodnu teoriju na njezinu glavnu misao, a to je da ona ne pokušava stavljati čovjeka i ljude u određene kategorije ili kalupe. Za Judith Butler rod, kao i spol, kao i bilo koja druga kategorizacija, ciljano je i namjerno tako namještena. Drugim riječima, radi se o sociološkim i društvenim konstruktima. Butler pokušava sugerirati da čovjek postaje čovjekom, sa svim svojim osobinama i karakteristikama, onda kada se tako i proučava. Tada svaki diskurs, regulirajuća praksa i ostala društvena uređenja postaju tek nebitna tlapnja ovoga našega postmodernog sustava.

Umjesto klasičnoga i tradicionalnoga interpretiranja ženskih likova, Medeje i Elektre, pristupili smo ovim ženskim likovima na sasvim drugačiji način. Mogli smo ih interpretirati u stilu svijeta patrijarhata, ali pokušali smo se tome oduprijeti. Zato smo se poslužili rodnom teorijom Judith Butler koja opovrgava svaki oblik kategorizacije i diskursa, pa tako i samoga patrijarhalnoga svijeta.

Tako su junakinje okarakterizirane i interpretirane na način da budemo koncentrirani i fokusirani na njihove identitete, odnosno na sve ono što čine Medejin, odnosno Elektrin osobni identitet. Radi se o dvjema mladim ženama koje život nije štedio te koje svojim naporima i željama postižu ono što žele i time poravnavaju račune sa svojim zlim neprijateljima. Njihov identitet konstruira se i oblikuje u njihovim činovima: hrabrosti, britkosti, snalažljivosti i inteligenciji.

Ne radi se više o muževima i muškarcima koji pomiču planine, kao ni o ženama, već o osobnim identitetima koje je život natjerao na borbu s vjetrenjačama. Tada pitanje muško-ženskih odnosa, njihovog nadmetanja prestaje biti važno.

Napomenut ćemo, svakako, da ne opravdavamo čino ve ubojstva, ili čino ve nasilja, ali moramo dati za pravo Elektri i Medeji na ustrajnosti, hrabrosti i britkosti – osobinama koje su ih na kraju i spasile.

12. Zaključak

Ovaj diplomski rad privodimo kraju. Bilo je to jedno turbulentno, koronsko i postkoronsko razdoblje u kojemu smo proučavali povijest feminizma, definicije identiteta u kojemu smo naposljetku pokušali dokučiti što je zapravo Judith Butler mislila pod sintagmom rodni identitet. Na kraju smo sve to povezali u jednu cijelinu i primijenili na tragedije *Medeja* i *Elektra*.

Naime, prvi dio diplomskoga rada odnosi se na kratko i sažeto putovanje feminizma. Vidjeli smo tko, kada i kako definira feminizam, vidjeli smo da se isti taj feminizam razlikuje po definicijama od razdoblja do razdoblja te da zapravo još uvijek postoje i danas pobornici ili prvoga, ili drugoga, ili trećega vala.

U sljedećim poglavljima – razmotrili smo – što je zapravo identitet, kako ga definiraju sociolozi i kako postavljaju njegovu definiciju. Ima li razlike među mišljenjima i ako da, koje.

Uskoro shvaćamo da postfeministkinja, Judith Butler, također govori o identitetu, i to onom rodnom. Sada se cijeli diplomski rad usmjerava na jedno, na interpretaciju Judith Butler i njezinu rodnu teoriju. Iako nikada nismo gledali stvari iz ove perspektive, sada se ipak možemo složiti s Butler i s njezinim postmodernističkim mišljenjem. Ovo društvo, ovo serviranje svega na gotovo, i rod, i spol, i bilo koja druga kategorizacija – zapravo je sve laž. Sve je društveno konstruirano i postavljeno na način da mi to shvaćamo, performativnim činovima, kao sasvim prirodno i normalno.

Napokon shvaćajući njezinu teoriju, pristupamo tragedijama grčkoga pisca Euripida, *Medeji* i *Elektri*. Medeju i Elektru interpretiramo na način da pokušavamo pronaći one osobine i karakteristike koje čine njihov identitet. Tako pokušavamo oblikovati i definirati dva ženska subjekta i to na način da posebnu pažnju usmjerimo na ponavljajuće čine (performativne) koje čine njihov

identitet. Sada postaje sasvim izgledno da se radi o mladim, hrabrim ženama, spremnim na borbu, pružanje otpora i postavljanje jedinoga pravog i ispravnog cilja na vidjelo, a to je pravda.

13. Popis literature

1. Eshil, Sofoklo, Euripid. (2004). *Grčke tragegije*. Zagreb: Globus media
2. Zamarovsky, V. (2004). *Bogovi i junaci antičkih mitova*. Zagreb: Artresor naklada
3. Spargo, T. (2001). *Foucault i quuer teorija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
4. Culler, J. (2001). *Književna teorija: vrlo kratak uvod*. Zagreb: AGM
5. Butler, J. (1990). *Nevoje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka
6. Polić, M. (2006). *Činjenice i vrijednosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
7. Peternai, K. (2012). *Ime i identitet u književnoj teoriji*. Zagreb: Antibarbarus
8. Brković, Č. (2007). *O nekim drugim subverzijama; prilog promišljanju koncepta zakona Džudit Batler*. Beograd: Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme, Vol. 8 No. 12
9. Solar, M. (2003). *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing
10. Mihaljević, D. (2016). *Feminizam – što je ostvario?*. Zagreb: Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti, Vol. 20 No. 1-2
11. Župan, D. (2009). *Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod*. Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, Vol. 41 No. 1
12. Matić, D., Koprek I. (2014). *Bioetička i ideološka pozadina „rodne teorije“*. Zagreb: Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 69. No. 3.
13. Foucault, M. (2016). *Herculine Barbin zvana Alexina B*. Zagreb: Domino
14. Periša, A. (2015). *Kontekstualnost, jezični činovi i relativnost značenja kod J. L. Austina*. Zadar: Acta Iadertina, Vol. 12 No. 2

15. Adamović, M. (2011). *Žene i društvena moć*. Zagreb: Plejada: Institut za društvena istraživanja
16. Zaharijević, A. (2005). *Deregulacija temelja*. Beograd: Filozofska istraživanja, Vol. 25 No. 4
17. Bing J. M., Bergvall V. L. (2018). *Rodni jezici: Pitanje svih pitanja: onkraj binarnoga razmišljanja*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola
18. Haralambos M., Holborn M. (2002). *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing
19. Hrvatska enciklopedija, preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>
20. Nietzsche, preuzeto s <https://www.matica.hr/vijenac/171/dekonstrukcija-pouzdan-svjedok-vremena-17660/>

14. Sažetak i ključne riječi

Ovaj diplomski rad sastoji se od nekoliko poglavlja. Na njegovu samu početku progovaramo o povijesti feminizma, parafraziramo njegova tri vala i pokušavamo dovesti u vezu treći val s pojmom identiteta. Upravo zbog toga, razložit ćemo i samu definiciju toga pojma i to iz perspektive četiri sociologa. Uskoro će uslijediti i sama interpretacija jedne druge perspektive toga pojma, pojma identiteta, i to iz perspektive Judith Butler. Kako bi lakše shvatili njezinu teoriju, nešto ćemo reći i o teorijama Jacques Derride, Michela Foucaulta, Johna Austina – na koje se ona poziva. Naposljetku, interpretirat ćemo glavne junakinje Medeju i Elektru istoimenih tragedija te dovesti te likove u poveznicu s rodnom teorijom Judith Butler. Na kraju će uslijediti kompletan zaključak ovoga diplomskoga rada.

Ključne riječi: identitet, Judith Butler, rodna teorija, Medeja, Elektra

15.Naslov i ključne riječi

Euripid: „Medeja“ i „Elektra“

Keywords: identity, Judith Butler, gendertheory, Medeja, Elektra